

Τι είναι η ανάπτυξη; Δείκτες και ζητήματα

1

ΒΑΣΙΚΑ ΣΗΜΕΙΑ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ 1

1. Η ανάπτυξη αφορά την ανθρώπινη ευημερία και η ευημερία είναι μια πολυδιάστατη έννοια με αναπόφευκτα αντισταθμίσματα. Ως εκ τούτου, δεν υπάρχει ένας και μοναδικός ορισμός της ανάπτυξης στον οποίο να μπορούν να συναινέσουν όλοι. Κάθε αναπτυξιακή διαγνωστική μέθοδος (θετική ανάλυση) και κάθε αναπτυξιακό πρόγραμμα (κανονιστική ανάλυση) πρέπει σαφώς να προσδιορίζει τον ορισμό της ανάπτυξης που χρησιμοποιεί, και αυτό αποτελεί μια προσωπική και κοινωνική ιδεολογική επιλογή.
2. Αναγνωρίζουμε επτά διαστάσεις της ανάπτυξης, οι οποίες από κοινού τείνουν να περικλείουν όλα όσα θεωρούνται ανάπτυξη: το εισόδημα και η αύξηση του εισοδήματος, η μείωση της φτώχειας και η επισιτιστική ασφάλεια, η μειωμένη ανισότητα και αδικία, η μικρότερη ευπάθεια απέναντι στα σοκ, η καλύτερη κάλυψη των βασικών ανθρώπινων αναγκών σε θέματα υγείας και εκπαίδευσης, η βιωσιμότητα στη χρήση των πόρων και μια ευρέως καθορισμένη ικανοποιητική ποιότητα ζωής. Αυτές οι επτά διαστάσεις μπορούν να μετρηθούν και να παρακολουθηθούν χρησιμοποιώντας αντίστοιχους δείκτες.
3. Πέρα από τα πρωτεία που κατέχει η αύξηση του εισοδήματος ως κύριο εργαλείο που απαιτείται για την επίτευξη της ανάπτυξης, υπάρχει η ευρεία συμφωνία, όπως εκφράζεται στους Αναπτυξιακούς Στόχους της Χιλιετίας των Ηνωμένων Εθνών, ότι τρεις είναι οι διαστάσεις που είναι απαραίτητες για την επίτευξη προόδου προς την κατεύθυνση της ανάπτυξης: η μείωση της φτώχειας, η κάλυψη των βασικών αναγκών και ο αγώνας προς την περιβαλλοντική βιωσιμότητα. Για τις άλλες διαστάσεις της ανάπτυξης υπάρχει λιγότερη ομοφωνία.
4. Υπάρχουν σημαντικές ανομοιογένειες μεταξύ των χωρών και με την πάροδο του χρόνου ως προς την πρόοδο που σημειώνεται στις διαστάσεις της ανάπτυξης – ιδίως όσον αφορά τη σύγκλιση προς τα κατά κεφαλήν εισοδήματα των βιομηχανικών χωρών. Ένας ρόλος της οικονομικής της ανάπτυξης είναι να εξηγήσει γιατί οι επιδόσεις είναι τόσο ανομοιογενείς και να καθορίσει τι μπορεί να γίνει για να βελτιωθεί η κατάσταση σύμφωνα με τους αναπτυξιακούς στόχους κάθε χώρας.
5. Ένα βασικό εμπειρικό ζήτημα έγκειται στο εάν η αύξηση του εισοδήματος συμβάλλει στην επίτευξη των άλλων διαστάσεων της ανάπτυξης, από την ισότητα έως την ευτυχία. Τα αποτελέσματα που προκύπτουν από τις παλινδρομήσεις ανά χώρα, ενώ βάλλονται από προβλήματα ενδογένειας, τείνουν να αποδείξουν ότι η αύξηση

του εισοδήματος δεν είναι παρά ένας ασθενής προσδιοριστής της προόδου στη συνολική ανάπτυξη, γεγονός που υποδηλώνει την ανάγκη για πιο άμεσες παρεμβάσεις, όπως μέσω προγραμμάτων κοινωνικής προστασίας και της στοχευμένης παροχής δημόσιων αγαθών για την κάλυψη των βασικών ανθρώπινων αναγκών.

6. Ο πολυδιάστατος χαρακτήρας της ανάπτυξης και η ετερογένεια των συνθηκών και των προτεραιοτήτων της κάθε χώρας υποδηλώνουν ότι, για να επιδιωχθεί η ανάπτυξη με πιο αποτελεσματικό τρόπο, πρέπει να καθοριστεί ένα συγκεκριμένο για κάθε χώρα αναπτυξιακό όραμα,

να διεξαχθούν εκτεταμένες διαγνωστικές αναλύσεις, να τεθούν προτεραιότητες και να αναγνωριστούν αντισταθμίσιμα, καθώς και να διαμορφωθεί μια αναπτυξιακή στρατηγική, επιφορτίζοντας, ειδικότερα, με συγκεκριμένους ρόλους την αγορά, το κράτος και την κοινωνία των πολιτών, για την επίτευξη της ανάπτυξης.

7. Αυτό το κεφάλαιο παρουσιάζει μια επισκόπηση του μαθήματος, εξηγώντας τη λογική των αναλύσεων που θα επακολουθήσουν. Ως εκ τούτου, εισάγει πολλές έννοιες που θα αναπτυχθούν διεξοδικότερα σε αντίστοιχα κεφάλαια.

ΟΙ ΕΠΤΑ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Η ανάπτυξη αφορά τη βελτίωση της ανθρώπινης ευημερίας. Η ευημερία είναι μια πολυδιάστατη έννοια που υποδηλώνει προτεραιότητες και αντισταθμίσιμα, με αποτέλεσμα ο ορισμός της ανάπτυξης να είναι μια εθνική και προσωπική επιλογή που αντικατοπτρίζει τις κοινωνικές ανάγκες και φιλοδοξίες του αντίστοιχου ατόμου, ομάδας, τάξης ή έθνους.

Λίγοι θα διαφωνούσαν με τη γενική διατύπωση ότι η «ανάπτυξη» είναι προτιμότερη από την «υπανάπτυξη». Ταυτόχρονα, υπάρχει μεγάλη διαφωνία μεταξύ των ατόμων και των εθνών ως προς το τι ορίζεται ως ανάπτυξη και, μόλις συμφωνηθεί ο ορισμός, ως προς το πώς μπορεί να επιτευχθεί. Η ανάπτυξη δεν έχει ενιαίο ορισμό για όλους. Κάποιοι θέτουν ως κύριο στόχο την επίτευξη ενός γρήγορου ρυθμού οικονομικής μεγέθυνσης. Αυτό χαρακτηρίζει χώρες όπως η μεταπολεμική Ιαπωνία και η Κίνα, οι οποίες ακολούθησαν νεομερκαντιστικά μοντέλα με εξαγωγές σε χαμηλές τιμές να οδηγούν στην οικονομική μεγέθυνση. Συζητώντας για τον τρόπο μείωσης της φτώχειας στην Ινδία, οι Bhagwati και Panagariya (2013) υποστηρίζουν ότι το κύριο μέσο είναι η ταχύτερη οικονομική μεγέθυνση, που θα πρέπει να διευκολυνθεί από την περαιτέρω απελευθέρωση του εμπορίου και από ένα βελτιωμένο επενδυτικό κλίμα, ιδίως από πλευράς εργατικής νομοθεσίας και ιδιοκτησίας της γης. Άλλοι δίνουν μεγάλη σημασία στη διατήρηση της ανισότητας σε χαμηλά επίπεδα. Αυτό συμβαίνει στις σκανδιναβικές χώρες και την Ιαπωνία κατά την πιο πρόσφατη περίοδο, οι οποίες επιβάλλουν μεγάλη φορολογία στα υψηλά εισοδήματα για να εξισορροπήσουν τις κοινωνικές ανισότητες μέσω μεταβιβάσεων. Η Έκθεση για την Παγκόσμια Ανάπτυξη 2006

της Παγκόσμιας Τράπεζας (2005) τάσσεται υπέρ της άποψης ότι η μείωση της ανισότητας αποτελεί παράγοντα όχι μόνο της μείωσης της φτώχειας αλλά και της επιτάχυνσης της οικονομικής μεγέθυνσης μακροπρόθεσμα. Άλλοι πάλι αποδίδουν μεγάλη σημασία στην εξασφάλιση της πρόσβασης στις βασικές ανάγκες για όλους, με την παροχή πλήρους κάλυψης από τις δημόσιες υπηρεσίες υγείας, εκπαίδευσης και συνταξιοδότησης. Αυτή η προοπτική για τον ρόλο του κράτους στην επίτευξη της καθολικής ελάχιστης κάλυψης των βασικών αναγκών ισχύει για μεγάλο μέρος της ηπειρωτικής Ευρώπης και του Καναδά. Οι Sen και Drèze (2013) διατείνονται ότι οι μεγάλες δημόσιες επενδύσεις στους τομείς της υγείας, της εκπαίδευσης και σε άλλες διαστάσεις της κοινωνικής πρόνοιας για τους φτωχούς δεν θα απέδιδαν μόνο απέναντι στη μείωση της φτώχειας στην Ινδία αλλά θα ενεργοποιούσαν επίσης μια τόσο παραμελημένη πηγή της ανάπτυξης.

Εγκαινιάζουμε λοιπόν τη μελέτη της ανάπτυξης με ένα παράδοξο. Συμφωνούμε στην ελκυστικότητα μιας κατάστασης πραγμάτων –της ανάπτυξης– αλλά δυσκολευόμαστε να συμφωνήσουμε στον ακριβή ορισμό της. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι η ανάπτυξη είναι πολυδιάστατη. Ενώ μπορεί να υπάρχουν καταστάσεις όπου επιτυγχάνεται πρόοδος ταυτόχρονα σε όλες τις διαστάσεις της ανάπτυξης, στις περισσότερες περιπτώσεις θα υπάρξουν αντισταθμίσιμα, πράγμα που υποδηλώνει την ανάγκη καθορισμού κοινωνικών προτεραιοτήτων. Οι διαστάσεις της ανάπτυξης και η σχετική σημασία τους είναι τελικά μια κοινωνική και προσωπική επιλογή, δηλαδή μια ιδεολογική και ηθική διατύπωση (με το Free Dictionary να ορίζει την ιδεολογία ως «το σύνολο των ιδεών που αντανακλούν τις κοινωνικές ανάγκες και φιλοδοξίες ενός ατόμου, μιας

ομάδας, μιας τάξης ή ενός πολιτισμού· το σύνολο των δογμάτων ή πεποιθήσεων που αποτελούν τη βάση ενός πολιτικού, οικονομικού ή άλλου συστήματος»).

Συνεπώς, όταν κάνουμε λόγο για την ανάπτυξη και διατυπώνουμε κρίσεις γύρω από αυτή, είναι σημαντικό να είμαστε σαφείς ως προς το τι εννοούμε. Χωρίς κάτι τέτοιο, οι συζητήσεις γύρω από την ανάπτυξη αφορούν συνήθως ασυμφιλίωτες ιδεολογικές διαφορές ως προς τον ορισμό της ανάπτυξης, παρά χρήσιμες προτάσεις για το πώς θα επιτευχθεί μια συγκεκριμένη αναπτυξιακή ατζέντα. Ωστόσο, πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι δεν υφίσταται ανάπτυξη χωρίς ιδεολογία, απλώς και μόνο επειδή υπάρχουν τόσες διαστάσεις στην ευημερία, αλλά και τόσα αντισταθμίσιμα που σχετίζονται τόσο με το σε ποιες διαστάσεις πρέπει να δοθεί προτεραιότητα όσο και με το πώς θα σημειωθεί πρόοδος σε αυτές.

Μια καλή αφετηρία για την αναζήτηση των διαστάσεων της ανάπτυξης, γύρω από τις οποίες υπάρ-

χει ευρεία σύγκλιση απόψεων, είναι οι Αναπτυξιακοί Στόχοι της Χιλιετίας (ΑΣΧ) – ένα σύνολο στόχων οι οποίοι τέθηκαν από τον ΟΗΕ το 2000, με σκοπό να επιτευχθούν το 2015, και οι οποίοι επικυρώθηκαν επίσημα από όλα τα 191 κράτη-μέλη του ΟΗΕ (World Bank, 2009). Οι ΑΣΧ παρατίθενται στο Πλαίσιο 1.1. Οι στόχοι και οι συναφείς δείκτες καθιστούν εφικτή τη σύγκριση του βαθμού ανάπτυξης μεταξύ των χωρών και παρέχουν κριτήρια για την παρακολούθηση της προόδου σε βάθος χρόνου. Μολονότι αναπόφευκτα απλοποιούν την πραγματικότητα της ανάπτυξης, περιορίζοντάς τη σε λίγες μόνο διαστάσεις, και ενδέχεται να προκαταλάβουν τις αναπτυξιακές προτεραιότητες των κυβερνήσεων που επιθυμούν να επιτύχουν αναγνωρίσιμα μέτρα της προόδου σύμφωνα με τους ΑΣΧ, συμβάλλουν στην αποκάλυψη μιας ευρείας διεθνούς συναίνεσης γύρω από το ποιες είναι οι θεμελιώδεις πτυχές της ανάπτυξης. Ένα παράδειγμα μεροληψίας είναι η μείωση στο μισό της εμφάνισης της

ΠΛΑΙΣΙΟ 1.1 ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ ΤΗΣ ΧΙΛΙΕΤΙΑΣ (ΑΣΧ)

Στόχος 1: *Εξάλειψη της ακραίας φτώχειας και της πείνας:* Μείωση στο μισό του ποσοστού των ανθρώπων με εισόδημα κάτω του 1 δολαρίου την ημέρα, καθώς και του ποσοστού των ανθρώπων που υποφέρουν από την πείνα.

Στόχος 2: *Επίτευξη καθολικής πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης:* Να εξασφαλιστεί ότι όλα τα αγόρια και τα κορίτσια μπορούν να ολοκληρώσουν ένα πλήρες πρωτοβάθμιο σχολικό πρόγραμμα.

Στόχος 3: *Προώθηση της ισότητας των φύλων και ενίσχυση των γυναικών:* Εξάλειψη της ανισότητας των φύλων στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση.

Στόχος 4: *Μείωση της παιδικής θνησιμότητας:* Μείωση κατά δύο τρίτα, από το 1990 έως το 2015, της κάτω των 5 ετών παιδικής θνησιμότητας.

Στόχος 5: *Βελτίωση της υγείας των μητέρων:* Μείωση, κατά τρία τέταρτα, από το 1990 έως το 2015, του ποσοστού θνησιμότητας των μητέρων· επίτευξη της καθολικής πρόσβασης στην αναπαραγωγική υγεία.

Στόχος 6: *Καταπολέμηση του AIDS (Ιός της ανθρώπινης ανοσοανεπάρκειας/Σύνδρομο της Επίκτητης Ανοσολογικής Ανεπάρκειας), της ελονοσίας και άλλων ασθενειών:* Διακοπή, έως το 2015, και έναρξη αντιστροφής της εξάπλωσης του HIV/AIDS και της εμφάνισης της ελονοσίας και άλλων σοβαρών ασθενειών.

Στόχος 7: *Διασφάλιση της περιβαλλοντικής βιωσιμότητας:* Ενσωμάτωση των αρχών της βιώσιμης ανάπτυξης στις πολιτικές και στα προγράμματα των χωρών· μείωση στο μισό του ποσοστού του πληθυσμού που ζει χωρίς βιώσιμη πρόσβαση σε ασφαλές πόσιμο νερό και στοιχειώδη υγιεινή αποχέτευση έως το 2015· επίτευξη, μέχρι το 2020, σημαντικής βελτίωσης στη ζωή τουλάχιστον 100 εκατομμυρίων κατοίκων στις φτωχογειτονιές.

Στόχος 8: *Ανάπτυξη παγκόσμιας συνεργασίας για την ανάπτυξη:* Ανάπτυξη ενός ανοικτού, βασισμένου σε κανόνες, προβλέψιμου και αμερόληπτου εμπορικού και χρηματοπιστωτικού συστήματος· αύξηση της εξωτερικής βοήθειας προς τις λιγότερο αναπτυγμένες χώρες· μείωση του χρέους σε βιώσιμα επίπεδα, μακροπρόθεσμα.

ΠΗΓΗ: <http://mdgs.un.org/unsd/mdg/Host.aspx?Content=Data/snapshots.htm> (τελευταία πρόσβαση 2015).

ακραίας φτώχειας [κάτω από την οποία, εξ ορισμού, ζουν τα άτομα με κατανάλωση βάσει ΙΑΔ (ισοτιμία αγοραστικής δύναμης) χαμηλότερη από 1 δολάριο/ημέρα) στον Στόχο 1, πράγμα που μπορεί να επιτευχθεί με κόστος την παραμέληση των φτωχότερων εκ των φτωχών, οι οποίοι είναι πιο δύσκολο να βγουν από τη φτώχεια, παρόλο που είναι εκείνοι οι οποίοι υποφέρουν περισσότερο από αυτήν. Μια άλλη ενδεχόμενη μεροληψία είναι η έμφαση, στον Στόχο 2, στην καθολική πρωτοβάθμια εκπαίδευση, η οποία μπορεί να επιτευχθεί σε βάρος των μειωμένων επενδύσεων στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, όταν η τελευταία μπορεί να είναι απαραίτητη για την υποστήριξη της επιχειρηματικότητας, της ηγετικής ικανότητας και της υψηλότερης οικονομικής μεγέθυνσης.

Όπως φαίνεται στον Πίνακα 1.1, η πρόοδος προς την επίτευξη του ΑΣΧ 1 για τη μείωση στο μισό του ποσοστού των ανθρώπων που ζουν σε συνθήκες ακραίας φτώχειας (ορίζεται ως εισόδημα κάτω του 1,25 δολαρίων αντί για κάτω του 1 δολαρίου που ήταν το 2008) είναι σύμφωνη με τον στόχο για τις αναπτυσσόμενες περιφέρειες συνολικά. Το παγκόσμιο ποσοστό φτώχειας, που ήταν 46,7% το 1990, είχε μειωθεί στο 22% έως το 2010, εκπληρώνοντας τον στόχο πέντε χρόνια νωρίτερα από το προβλεπόμενο. Η μείωση, κατά τρία τέταρτα, του αριθμού των φτωχών (700 εκατομμυρίων ανθρώπων) κατά τα 20 αυτά χρόνια συνέβη στην Κίνα. Ωστόσο, όπως απεικονίζεται στον πίνακα, δεν

σημειώνεται πρόοδος σε όλες τις περιοχές του κόσμου. Ενώ ο στόχος επιτυγχάνεται εύκολα στην Ανατολική Ασία (συμπεριλαμβανομένης της Κίνας), τη Βόρεια Αφρική, τη Λατινική Αμερική και τη Νότια Ασία (χωρίς να συμπεριλαμβάνεται η Ινδία), δεν επιτυγχάνεται στην Υποσαχάρια Αφρική, στη Νότια Ασία όταν περιλαμβάνεται η Ινδία, η Δυτική Ασία, η Καραϊβική και η Ωκεανία.

Είναι αξιοσημείωτο ότι η πρόοδος στην επίτευξη της επισιτιστικής ασφάλειας και στην εξάλειψη της πείνας είναι πολύ πιο δύσκολο να επιτευχθεί απ' ό,τι η μείωση της ακραίας νομισματικής φτώχειας, θέμα που θα εξετάσουμε στο Κεφάλαιο 18. Όπως φαίνεται στον Πίνακα 1.2, ο ΑΣΧ 1 για την πείνα θα αποτύχει παταγωδώς. Μόνο στη Λατινική Αμερική, εξαιρουμένης της Καραϊβικής, και την Ανατολική Ασία, συμπεριλαμβανομένης της Κίνας, υπάρχουν πιθανότητες επίτευξής του.

Από τους άλλους ΑΣΧ (βλ. Πίνακα 1.3), η εξάλειψη της ανισότητας των φύλων στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση (ΑΣΧ 3) βρίσκεται υπό έλεγχο, όπως και η μείωση στο μισό του ποσοστού του πληθυσμού που ζει χωρίς βιώσιμη πρόσβαση σε ασφαλές πόσιμο νερό (μέρος του ΑΣΧ 7). Οι στόχοι που εμφανώς αποτυγχάνουν είναι η επίτευξη καθολικής πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης (ΑΣΧ 2), η μείωση της παιδικής θνησιμότητας (ΑΣΧ 4) και του ποσοστού θνησιμότητας των μητέρων (ΑΣΧ 5) και η μείωση στο μισό του ποσο-

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.1

Πρόοδος προς την επίτευξη του ΑΣΧ 1 για τη φτώχεια έως το 2010

ΑΣΧ 1 Φτώχεια	1990	2010	Εκπλήρωση ΑΣΧ
Αναπτυσσόμενες περιφέρειες	46,7	22	Ναι
Βόρεια Αφρική	5,2	1,4	Ναι
Υποσαχάρια Αφρική	56,5	48,4	Όχι
Λατινική Αμερική και Καραϊβική	12,2	5,5	Ναι
Καραϊβική	24,9	28,1	Όχι
Λατινική Αμερική	11,7	4,5	Ναι
Ανατολική Ασία (συμπεριλαμβανομένης της Κίνας)	60,2	11,6	Ναι
Νότια Ασία (με την Ινδία)	51,5	29,7	Όχι
Νότια Ασία (χωρίς την Ινδία)	52	21,5	Ναι
Νοτιανατολική Ασία	45,3	14,3	Ναι
Δυτική Ασία	5,1	3,6	Όχι
Ωκεανία	42	35	Όχι
Καύκασος και Κεντρική Ασία	9,8	3,5	Ναι
Λιγότερο αναπτυγμένες χώρες (ΛΑΧ)	64,6	46,2	Όχι

Ποσοστό του πληθυσμού που ζει με εισόδημα βάσει ΙΑΔ (ισοτιμία αγοραστικής δύναμης) κάτω από 1,25 δολάρια την ημέρα (%).

ΠΗΓΗ: <http://mdgs.un.org/unsd/mdg/Host.aspx?Content=Data/Trends.htm>

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.2
Πρόοδος προς την επίτευξη του ΑΣΧ 1 για την πείνα έως το 2013

ΑΣΧ 1 Πείνα	1990-2	2011-13	Εκπλήρωση ΑΣΧ
Αναπτυσσόμενες περιφέρειες	23,6	14,3	Όχι
Βόρεια Αφρική	<5	<5	Ασαφές
Υποσαχάρια Αφρική	32,7	24,8	Όχι
Λατινική Αμερική και Καραϊβική	14,7	7,9	Όχι
Καραϊβική	27,6	19,3	Όχι
Λατινική Αμερική	13,8	7,1	Περίπου
Ανατολική Ασία (συμπεριλαμβανομένης της Κίνας)	22,2	11,4	Περίπου
Ανατολική Ασία (χωρίς την Κίνα)	9,9	11,3	Όχι
Νότια Ασία (με την Ινδία)	25,7	16,8	Όχι
Νότια Ασία (χωρίς την Ινδία)	26,3	16,4	Όχι
Νοτιανατολική Ασία	31,1	10,7	Ναι
Δυτική Ασία	6,6	9,8	Όχι
Ωκεανία	13,5	12,1	Όχι
Καύκασος και Κεντρική Ασία	14,4	7	Ναι
Λιγότερο αναπτυγμένες χώρες (ΛΑΧ)	38,6	29	Όχι

Ποσοστό του πληθυσμού κάτω από το ελάχιστο επίπεδο διατροφικής κατανάλωσης ενέργειας (%).

ΠΗΓΗ: <http://mdgs.un.org/unsd/mdg/Host.aspx?Content=Data/Trends.htm>

στού των ατόμων χωρίς βιώσιμη πρόσβαση στη στοιχειώδη αποχέτευση (μέρος του ΑΣΧ 7).

Οι έννοιες που απαριθμούνται στους ΑΣΧ μάς βοηθούν να καταρτίσουμε μια λίστα με κάποιες από τις διαστάσεις της ανάπτυξης, για τις οποίες υπάρχει ευρεία συναίνεση. Σε αντιστοιχία με τους ΑΣΧ, προτείνουμε να εργαστούμε με τις ακόλουθες επτά διαστάσεις της ανάπτυξης, τους επτά καβαλάρηδες της υπανάπτυξης (κατ' αναλογία με τους βιβλικούς τέσσερις

καβαλάρηδες της αποκάλυψης: δηλαδή την κατάκτηση, τον πόλεμο, τον λιμό και τον θάνατο) που αναφέρονται στην Εισαγωγή:

1. Εισόδημα και αύξηση εισοδήματος (ΑΣΧ 1).
2. Φτώχεια και πείνα (ΑΣΧ 1).
3. Ανισότητα και αδικία (ΑΣΧ 3).
4. Η ευπάθεια (που εμπεριέχεται στον ΑΣΧ 1, δεδομένου ότι η ευπάθεια στα εισοδηματικά σοκ είναι

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.3
Πρόοδος προς την επίτευξη των ΑΣΧ στις αναπτυσσόμενες περιοχές

ΑΣΧ		1990	2012
Στόχοι που επιτυγχάνονται			
ΑΣΧ 3Α	Εξάλειψη της ανισότητας των φύλων στην πρωτοβάθμια (ποσοστό % γυναικών/ανδρών μεταξύ 97 και 103)	86	97
ΑΣΧ 7Γ	Μείωση στο μισό του ποσοστού του πληθυσμού που ζει χωρίς βιώσιμη πρόσβαση σε ασφαλές πόσιμο νερό (%)	30	13
Στόχοι που αποτυγχάνουν			
ΑΣΧ 2Α	Επίτευξη καθολικής πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης (%)	80	90
ΑΣΧ 4Α	Μείωση της παιδικής θνησιμότητας: Μείωση κατά δύο τρίτα της κάτω των 5 ετών παιδικής θνησιμότητας (θάνατοι ανά 1.000 γεννήσεις ζώντων)	99	53
ΑΣΧ 5Α	Μείωση κατά τρία τέταρτα του ποσοστού θνησιμότητας των μητέρων (θάνατοι ανά 100.000 γεννήσεις ζώντων, γυναίκες 15-49)	430	230

ΠΗΓΗ: ΟΗΕ. 2014. Έκθεση για τους Αναπτυξιακούς Στόχους της Χιλιετίας. Νέα Υόρκη.
<http://mdgs.un.org/unsd/mdg/Resources/Static/Products/Progress2014/English2014.pdf>

μια σημαντική πηγή της φτώχειας – είναι ωστόσο αξιοσημείωτο ότι η ευπάθεια στα σοκ και στη φτώχεια ήταν μια μεγάλη έλλειψη από τους ΑΣΧ).

5. Βασικές ανάγκες στην εκπαίδευση και την υγεία (ΑΣΧ 2, 4, 5 και 6), στην αποχέτευση και τη στέγασση (ΑΣΧ 7).
6. Περιβαλλοντική βιωσιμότητα (ΑΣΧ 7).
7. Ποιότητα ζωής: Ενίσχυση (ΑΣΧ 3) και ένας μακρύς κατάλογος άλλων χαρακτηριστικών που σχετίζονται με τις ικανότητες και την ευτυχία, που χρησιμεύει επίσης σαν μια ανοικτή κατηγορία για ό,τι δεν περιλαμβάνεται στις προηγούμενες έξι διαστάσεις της ανάπτυξης.

Να σημειωθεί ότι ο ΑΣΧ 8 για την παγκόσμια συνεργασία για την ανάπτυξη είναι περισσότερο εργαλείο παρά στόχος και για τον λόγο αυτό δεν εμφανίζεται στις επτά διαστάσεις της ανάπτυξης που υιοθετούνται εδώ, αν και ο στόχος είναι έντονα παρών στις στρατηγικές ανάπτυξης των επιτυχημένων χωρών.

Όπως καθίσταται σαφές, οι ΑΣΧ υποδεικνύουν ότι υπάρχει μια ευρεία σύγκλιση απόψεων ως προς τη σημασία τριών στόχων: φτώχεια/εισόδημα/οικονομική μεγέθυνση, βασικές ανάγκες στην υγεία και την εκπαίδευση και περιβαλλοντική βιωσιμότητα. Οι υπόλοιποι στόχοι –μεγαλύτερη ισότητα και δικαιοσύνη, μειωμένη ευπάθεια και βελτίωση της ποιότητας ζωής– αναγνωρίζονται μεν αλλά δεν προσλαμβάνουν την ίδια εξέχουσα σημασία και κατά συνέπεια είναι πιθανότερο να αντιμετωπιστούν με μεγαλύτερη ανομοιομορφία μεταξύ των προγραμμάτων των διαφόρων χωρών, με τις προτιμήσεις των χωρών να παίζουν μεγαλύτερο ρόλο. Τα τελευταία χρόνια, το ζήτημα της ισότητας και της δικαιοσύνης έχει αποκτήσει ολοένα και μεγαλύτερη αναγνώριση μέσω σημαντικών δημοσιεύσεων, όπως του Stiglitz (2012) και του Piketty (2014), καθώς και μέσω των νέων προτεραιοτήτων της Παγκόσμιας Τράπεζας, όχι μόνο για τη μείωση της ακραίας φτώχειας αλλά και για την προώθηση της κοινής ευημερίας παγκοσμίως.

Καθώς πλησιάζουμε την καταληκτική ημερομηνία του 2015 για τους ΑΣΧ, ο ΟΗΕ έχει ήδη οργανώσει συμβουλευτικές διαδικασίες για τον καθορισμό της αναπτυξιακής ατζέντας μετά το 2015. Έχουν ήδη ληφθεί δύο σημαντικές αποφάσεις. Η πρώτη είναι η ενσωμάτωση των παλαιών ΑΣΧ στους στόχους της Αειφόρου Ανάπτυξης του Ρίο [που ορίζονται στην Ατζέντα 21 της Διάσκεψης των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη (UNCED 1992), η οποία έλαβε χώρα στο Ρίο ντε Τζανέιρο τον Ιούνιο του 1992]. Αυτό θα δώσει μεγαλύτερη βαρύτητα στα

περιβαλλοντικά ζητήματα – ιδίως σε εκείνα που σχετίζονται με την κλιματική αλλαγή. Μετατοπίζει επίσης το ενδιαφέρον από την εστίαση μόνο στους στόχους (αποτελέσματα), στην εστίαση και στα μέσα (διαδικασίες). Η άλλη σημαντική απόφαση είναι να καταστήσουμε την ατζέντα καθολική: τουτέστιν να την εφαρμόσουμε σε όλες τις χώρες και τους πολίτες –όχι μόνο στις αναπτυσσόμενες χώρες– ειδικά όσον αφορά την αντιμετώπιση της διάστασης της βιώσιμης ανάπτυξης. Ενώ οι διαβουλεύσεις είναι ακόμα σε εξέλιξη, έχουν δημοσιευτεί αρκετές εκθέσεις με προτάσεις πάνω στο περιεχόμενο της Ατζέντας (UN DESA, 2013). Παρακάτω αναφέρονται μερικές από τις προτάσεις σχετικά με τις επικείμενες διαστάσεις της ανάπτυξης στις οποίες πρέπει να δοθεί προτεραιότητα.

1. Η ανάπτυξη κατάφερε να σώσει περίπου 1 δισεκατομμύριο ανθρώπους από την ακραία φτώχεια (που ορίζεται ως η κατά κεφαλήν κατανάλωση βάσει ΙΑΔ κάτω από 1,25 δολάρια ανά ημέρα) κατά την περίοδο εφαρμογής των ΑΣΧ 1990-2010. Πλέον, τα υπόλοιπα 1,2 δισεκατομμύρια ανθρώπων που ζουν σε συνθήκες ακραίας φτώχειας συναντώνται σε χώρες δύο κατηγοριών. Η πρώτη κατηγορία αφορά τις αναδυόμενες χώρες, όπως είναι η Κίνα και η Ινδία, όπου η οικονομική μεγέθυνση υπήρξε επιτυχής, αλλά όπου μεγάλος αριθμός ανθρώπων εξακολουθεί να εξαιρείται από αυτήν. Γι' αυτούς τους φτωχούς, το ζήτημα της κοινωνικής ένταξης στη διαδικασία της μεγέθυνσης θα είναι καίριο. Η δεύτερη κατηγορία αφορά τις φτωχές χώρες, με προβληματικό κρατικό μηχανισμό και συνθήκες που επηρεάζονται από συγκρούσεις, όπου η οικονομική μεγέθυνση θα είναι πιο δύσκολο να επιτευχθεί, ιδίως στην Υποσαχάρια Αφρική, την Αϊτή, την Υεμένη κ.λπ. Εκτιμάται ότι μέχρι το 2030 ο μισός πληθυσμός του κόσμου που ζει σε ακραία φτώχεια θα βρίσκεται στις χώρες αυτές. Λόγω των κρατικών αποτυχιών, η παροχή βοήθειας σε αυτές τις χώρες θα πρέπει να γίνει σε μεγάλο βαθμό παρακάμπτοντας τον δημόσιο τομέα, στηριζόμενη σε εξειδικευμένους ad hoc θεσμούς, όπως τα ταμεία κοινωνικής ανάπτυξης ή οι ΜΚΟ. Θα πρέπει να καταβληθούν προσπάθειες για τη βελτίωση της διακυβέρνησης και την προώθηση της οικονομικής μεγέθυνσης, και την οργάνωση δικτύων κοινωνικής ασφάλειας υπό συνθήκες αδύναμης διακυβέρνησης.
2. Η οικονομική μεγέθυνση δεν θα είναι επαρκής για τη μείωση της ακραίας φτώχειας, καθώς οι εναπο-

μείναντες φτωχοί απομακρύνονται περαιτέρω από το όριο της φτώχειας σε σύγκριση με τους φτωχούς που ξέφυγαν από τη φτώχεια στο πλαίσιο των ΑΣΧ. Κάτι τέτοιο θα απαιτήσει μεγαλύτερη έμφαση σε αποτελεσματικά κοινωνικά προγράμματα, στην αστική σε αντίθεση με την αγροτική φτώχεια και στην ικανότητα δημιουργίας εισοδήματος από τους ίδιους τους εξαιρετικά φτωχούς ανθρώπους, κάτι που ενδέχεται να προϋποθέτει ειδικά στοχευόμενες μεταβιβάσεις για την ανάπτυξη αυτής της ικανότητας.

3. Πρέπει να δοθεί μεγαλύτερη προσοχή στην ευπάθεια απέναντι στα σοκ, καθώς οι διαλείπουσες επισιτιστικές, οικονομικές και κλιματικές κρίσεις αποτελούν σημαντική αιτία δημιουργίας περισσότερων φτωχών. Η διασφάλιση της ειρήνης και της σταθερότητας είναι απαραίτητη για να αποφευχθεί όχι μόνο το υψηλό κοινωνικό κόστος της ανασφάλειας, αλλά και η περιοδική καταστροφή των περιουσιακών στοιχείων και οι αντίστοιχες απώλειες εισοδήματος.
4. Η επίτευξη της βιώσιμης ανάπτυξης στο πλαίσιο της κλιματικής αλλαγής και του παγκόσμιου ανταγωνισμού σε σχέση με τους ελλειπείς πόρους θα απαιτήσει οι νέοι στόχοι να αφορούν τις πολιτικές που επιδιώκουν όχι μόνο οι αναπτυσσόμενες αλλά και οι βιομηχανικές χώρες.
5. Η αποτελεσματική αξιοποίηση της βοήθειας και η παροχή κοινωνικής προστασίας προϋποθέτουν χρηστή διακυβέρνηση. Ως εκ τούτου, θα δοθεί περισσότερη έμφαση στη βελτίωση της αναπτυξιακής ικανότητας του κράτους.
6. Τέλος, η πολιτική σταθερότητα και η βελτίωση της διακυβέρνησης προϋποθέτουν τη συμμετοχή της μεσαίας τάξης, συμπεριλαμβανομένων όσων ξεπέρασαν πρόσφατα τη φτώχεια. Ως εκ τούτου, οι νέοι στόχοι πρέπει να επικεντρωθούν όχι μόνο στους φτωχούς και στη συνεχιζόμενη μείωση της φτώχειας, αλλά και στους μη φτωχούς και στον ρόλο τους στην αναπτυξιακή διαδικασία.

Στη συνέχεια, εξετάζουμε με τη σειρά καθεμία από τις επτά διαστάσεις της ανάπτυξης, συζητώντας σε κάθε περίπτωση τους αντίστοιχους δείκτες μέτρησης. Οι περισσότερες από τις διαστάσεις αποτελούν αντικείμενο των επόμενων ειδικών κεφαλαίων και θα αναπτυχθούν εκτεταμένα αργότερα. Σε αυτό το κεφάλαιο αναπτύσσουμε μόνο αυτά που δεν παρουσιάζονται στα αντίστοιχα εξειδικευμένα κεφάλαια.

ΕΙΣΟΔΗΜΑ ΚΑΙ ΑΥΞΗΣΗ ΤΟΥ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ

Η πρώτη –και αυτή που χαίρει πιο ευρείας συναίνεσης– διάσταση της ανάπτυξης είναι το επίπεδο και η αύξηση του κατά κεφαλήν εισοδήματος. Η Παγκόσμια Τράπεζα ορίζει τις «πιο αναπτυγμένες χώρες» (ΠΑΧ) ως τις χώρες με κατά κεφαλήν Ακαθάριστο Εθνικό Εισόδημα (ΑΕΕ) που υπερβαίνει τα 12,745 δολάρια το 2013 (World Bank, *World Development Indicators*). Το εισόδημα είναι αυτό που δίνει στο νοικοκυριό τη νομισματική ικανότητα να καταναλώνει, να επενδύει ή να αποταμιεύει. Για τον λόγο αυτό, όπως τόνισε ο νομπελίστας Robert Lucas (1988), η αύξηση του εισοδήματος πρέπει να αποτελέσει βασικό εργαλείο για την επίτευξη υψηλότερης ευημερίας. Χωρίς την αύξηση αυτή, η βελτίωση της ευημερίας επιλεγμένων τμημάτων του πληθυσμού, π.χ. των φτωχών, θα πρέπει να γίνει μέσω της φορολόγησης και της αναδιανομής, δηλαδή εις βάρος των υπολοίπων. Αυτή η προσέγγιση της μείωσης της φτώχειας είναι σαφώς πιο δύσκολο να επιτευχθεί πολιτικά απ' ό,τι η προσπάθεια μείωσης της φτώχειας μέσω της ανάπτυξης υπέρ των φτωχών, δηλαδή της οικονομικής μεγέθυνσης που συμβάλλει άμεσα στην αύξηση του εισοδήματος των φτωχών. Οι κυβερνήσεις και οι αναπτυξιακοί φορείς εστιάζουν, συνεπώς, στην οικονομική μεγέθυνση ως βασικό μέσο για την επίτευξη της ανάπτυξης. Για παράδειγμα, για την Παγκόσμια Τράπεζα, η αύξηση του εισοδήματος αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για τη μείωση της φτώχειας, είτε άμεσα μέσω της δημιουργίας εισοδήματος από τους ίδιους τους φτωχούς είτε μέσω της φορολογίας και της αναδιανομής ορισμένων από τα οφέλη της ανάπτυξης προς αυτούς. Ο Hollis Chenery, Αντιπρόεδρος Αναπτυξιακής Πολιτικής της Παγκόσμιας Τράπεζας από το 1972 έως το 1982, ανέδειξε την έννοια της «αναδιανομής με οικονομική μεγέθυνση» ως την προτιμώμενη προσέγγιση για τη μείωση της φτώχειας (Chenery et al., 1974). Ποιους δείκτες μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε για να χαρακτηρίσουμε το εισόδημα και την αύξηση του εισοδήματος;

Σε εθνικό επίπεδο, το εισόδημα υπολογίζεται ως Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν (ΑΕΘΠ). Το ΑΕΘΠ είναι το άθροισμα του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (ΑΕΠ), το οποίο είναι το άθροισμα της προστιθέμενης αξίας από όλες τις επιχειρήσεις στη χώρα, και των καθαρών εισοδημάτων από το εξωτερικό (με τη μορφή επαναπατρισμένων κερδών και εμβασμάτων που αποστέλλονται από τους μετανάστες). Στην προστιθέμενη αξία συμπεριλαμβάνουμε την παραγωγή για

οικιακή κατανάλωση, η οποία είναι σημαντική στις αναπτυσσόμενες χώρες με μεγάλο αγροτικό τομέα αυτοσυντήρησης. Η παραγωγή αυτή πρέπει να αποτιμάται στο κόστος ευκαιρίας, δηλαδή στην τιμή που θα έπρεπε να καταβληθεί εάν τα αγαθά που παρήχθησαν για οικιακή κατανάλωση έπρεπε να αγορασθούν στην αγορά. Οι υπηρεσίες είναι ιδιαίτερα δύσκολο να μετρηθούν. Συνήθως δεν διαθέτουμε μια ποσότητα της υπηρεσίας, αλλά μόνο μία αξία (για παράδειγμα, την αξία των τραπεζικών υπηρεσιών), η οποία θέτει το ζήτημα της έμμεσης τιμής που χρησιμοποιείται στην αποτίμηση αυτή.

Για να δώσουμε έναν μέσο όρο της ευημερίας, το ΑΕΠ μπορεί να διαιρεθεί με το μέγεθος του πληθυσμού, δίνοντάς μας το κατά κεφαλήν ΑΕΠ ή το κατά κεφαλήν εισόδημα – έναν ευρέως χρησιμοποιούμενο δείκτη για τη διεξαγωγή συγκρίσεων ως προς την ανάπτυξη στον χρόνο ή μεταξύ των χωρών. Η αύξηση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ είναι ένα καλό μέτρο της προόδου που συντελείται με την πάροδο του χρόνου στο μέσο εισόδημα. Όσον αφορά τις δαπάνες, το

$$\text{ΑΕΠ} = C + I + G + (X - M)$$

είναι το άθροισμα της κατανάλωσης (C), των επενδύσεων (I), των κρατικών δαπανών (G) και των καθαρών εξαγωγών [εξαγωγές (X) μείον τις εισαγωγές (M)]. Το ΑΕΕ, που αναφέρεται παραπάνω για τη μέτρηση του εισοδήματος στην ταξινόμηση χωρών που προτείνει η Παγκόσμια Τράπεζα, είναι για όλους τους πρακτικούς σκοπούς ίσο με το ΑΕΠ, εκτός από την προσαρμογή της αφαίρεσης των αποσβέσεων και των έμμεσων φόρων των επιχειρήσεων.

Υπολογίζοντας τη μεταβολή με την πάροδο του χρόνου: Σύνθετος ρυθμός ετήσιας αύξησης

Ο μέσος ρυθμός ετήσιας αύξησης g είναι ένας χρήσιμος τρόπος για να περιγράψουμε τις επιδόσεις ανάπτυξης μιας μεταβλητής y (όπως το κατά κεφαλήν ΑΕΠ) σε έναν δεδομένο αριθμό ετών T . Πώς μετράμε το g από μια αρχική τιμή y_0 στο έτος 0 και μια τελική τιμή y_T στο έτος T ;

Ρυθμός αύξησης που υπολογίζεται μεταξύ δύο ημερομηνιών

Εάν η αρχική τιμή y_0 συνδυαστεί με τον ρυθμό ετήσιας αύξησης g για T έτη, η τελική τιμή είναι:

$$y_T = y_0 (1+g)^T.$$

Εναλλακτικά, επιλύοντας αυτή την εξίσωση για το g , ο ρυθμός αύξησης που έχει μετασχηματίσει το y_0 σε y_T σε T έτη σύνθετης αύξησης είναι:

$$g = (y_T/y_0)^{\frac{1}{T}} - 1.$$

Συνεπώς, μέσος ρυθμός ετήσιας αύξησης σε ποσοστιαίες μονάδες κατά την περίοδο υπολογίζεται ως εξής:

$$g = 100 \left[\left(\frac{y_T}{y_0} \right)^{\frac{1}{T}} - 1 \right]$$

που εισάγεται εύκολα ως τύπος σε ένα υπολογιστικό φύλλο Excel.

Ρυθμός αύξησης που υπολογίζεται για ολόκληρη την περίοδο

Όταν έχουμε μια συνεχή χρονολογική σειρά ετήσιων δεδομένων, ο μέσος ρυθμός ετήσιας αύξησης δεν θα πρέπει να υπολογιστεί μόνο με βάση τα αρχικά και τα τελικά έτη, όπως παραπάνω, αλλά ως η προσαρμοσμένη γραμμική τάση λογαρίθμου σε όλη τη χρονολογική σειρά.

Για να το δούμε αυτό, ξεκινάμε από τον ίδιο ορισμό του ρυθμού αύξησης $y_t = y_0 (1+g)^t$ και παίρνουμε τον λογαριθμικό μετασχηματισμό που δηλώνεται με $\ln$:

$$\ln y_t = \ln y_0 + \ln(1+g)t.$$

Έστω $\ln y_0 = \alpha$ και $\ln(1+g) = \beta$. Υπενθυμίζοντας ότι $\ln(1+g) \approx g$ για μικρές τιμές του g (όπου $\approx$ σημαίνει περίπου ίσο), μπορούμε να ερμηνεύσουμε τον συντελεστή β ως g στην ακόλουθη εξίσωση παλινδρόμησης,

$$\ln y_t = \alpha + \beta t + \varepsilon_t,$$

όπου το t δείχνει τα έτη και β είναι ο μέσος ρυθμός ετήσιας αύξησης για τη χρονική περίοδο:

$$\beta = \frac{d \ln y}{dt} = \frac{dy/y}{dt} = \text{Ρυθμός μεταβολής σε } y \text{ ανά έτος} = \text{Μέσος ρυθμός ετήσιας αύξησης} = g.$$

Στο Excel αυτό επιτυγχάνεται εφαρμόζοντας τον ακόλουθο τύπο στις χρονολογικές σειρές που τρέχουν από ένα αρχικό y σε ένα τελικό y :

$$g = 100 * [\text{LOGEST}(\text{Αρχικό } y; \text{Τελικό } y) - 1],$$

όπου η συνάρτηση LOGEST υπολογίζει την εκθετική καμπύλη που ταιριάζει καλύτερα στη σειρά δεδομένων και το g είναι ο μέσος ρυθμός ετήσιας αύξησης σε ποσοστιαίες μονάδες.

Συγκρίσεις με την πάροδο του χρόνου: Η ανάγκη προσαρμογής για τον πληθωρισμό

Αν αλλάζουν οι τιμές, οι συγκρίσεις του κατά κεφαλήν ΑΕΠ με την πάροδο του χρόνου μπορεί να αντανακλούν τα αυξανόμενα νομισματικά εισοδήματα και τις τιμές, δηλαδή την «ψευδαίσθηση του χρήματος», σε αντίθεση με τα πραγματικά οφέλη στην ευημερία. Για να συγκρίνουμε την ευημερία με την πάροδο του χρόνου, πρέπει να αποπληθωρίσουμε το τρέχον (ονομαστικό) εισόδημα με τον δείκτη τιμών, τυπικά τον δείκτη τιμών καταναλωτή (ΔΤΚ) για το εισόδημα ή τον αποπληθωριστή του ΑΕΠ για το ΑΕΠ. Με τον ΔΤΚ να ισούται με 100 στο έτος βάσης:

$$\begin{aligned} & \text{Πραγματικό κατά κεφαλήν ΑΕΠ} \\ & \text{που μετράται σε τιμές του έτους βάσης} = \\ & 100 * \text{Ονομαστικό κατά κεφαλήν ΑΕΠ} / \Delta\text{ΤΚ}. \end{aligned}$$

Στη συνέχεια, το κατά κεφαλήν ΑΕΠ συγκρίνεται με την πάροδο του χρόνου, όπως μετράται στην αξία του νομίσματος κατά το έτος βάσης. Ένα παράδειγμα για τη Βραζιλία δίνεται στον Πίνακα 1.4. Κατά την περίοδο 2000-2013, σημειώθηκε επιτυχής αύξηση του ονομαστικού ΑΕΠ (11,5%/έτος), αλλά και υψηλός πληθωρισμός (8%/έτος) και κάποια αύξηση του πληθυσμού (1,1%/έτος). Ποια ήταν η πραγματική αύξηση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ;

Για να μετρήσουμε την αύξηση του πραγματικού κατά κεφαλήν ΑΕΠ, μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε τον ακόλουθο κατά προσέγγιση τύπο:

$$\begin{aligned} & \text{Αύξηση πραγματικού κατά κεφαλήν ΑΕΠ} = \\ & \text{Αύξηση ονομαστικού κατά κεφαλήν ΑΕΠ} - \\ & \text{Ρυθμός αύξησης ΔΤΚ}. \end{aligned}$$

Ο ρυθμός αύξησης του ΔΤΚ (ή του αποπληθωριστή του ΑΕΠ) είναι ο ρυθμός πληθωρισμού. Στον Πίνακα 1.4, λαμβανομένου υπόψη του πληθωρισμού, ο μέ-

σος ρυθμός ετήσιας αύξησης του πραγματικού κατά κεφαλήν ΑΕΠ –πραγματικό μέτρο της ευημερίας– είναι μόνο 2,2%, έναντι 10,3% της αύξησης του ονομαστικού κατά κεφαλήν ΑΕΠ και 11,5% της αύξησης του ονομαστικού ΑΕΠ. Η χρήση ονομαστικών αντί για πραγματικών τιμών στη μέτρηση των μεταβολών στην ευημερία θα ήταν αρκετά παραπλανητική.

Χρόνος που απαιτείται για διπλασιασμό σε έναν δεδομένο ρυθμό αύξησης: Ο κανόνας των 70

Λαμβάνοντας λογαρίθμους στην εξίσωση αύξησης $y_T = y_0 (1 + g)^T$, μια χρήσιμη προσέγγιση για τον τύπο αύξησης είναι:

$$\ln y_T = \ln y_0 + T \ln (1 + g) \approx \ln y_0 + Tg$$

χρησιμοποιώντας τον ίδιο τύπο προσέγγισης για το g όπως παραπάνω. Αυτό επιτρέπει την επίλυση για το T , δηλαδή για τον χρόνο που απαιτείται για τη μετάβαση από y_0 σε y_T με ρυθμό αύξησης g . Παρακάτω αναφέρονται δύο παραδείγματα όπου αυτός ο υπολογισμός του T είναι χρήσιμος.

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ 1: Ποιος είναι ο αριθμός των ετών T που χρειάζεται για να διπλασιάσουμε το y ;

$$T = \frac{\ln 2y - \ln y}{g} = \frac{\ln 2}{g}$$

Θυμηθείτε ότι $\ln 2 = 0,7$. Στη συνέχεια, αν $g = 10\%$, $T = 7$ χρόνια. Ο χρόνος που απαιτείται για διπλασιασμό έχει επίσης κατάλληλα ονομαστεί «κανόνας των 70». Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι $\ln 2 = 0,7$. Άρα ο αριθμός των ετών που απαιτούνται για τον διπλασιασμό είναι 70 διαιρούμενος με τον ποσοστιαίο ρυθμό αύξησης. Εάν ο ρυθμός αύξησης είναι 10%, ο χρόνος προς διπλασιασμό είναι $70/10 = 7$ έτη. Αν είναι 1%, τότε είναι 70 έτη.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.4

Σύγκριση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ με την πάροδο του χρόνου για τη Βραζιλία

Βραζιλία	Μονάδες	Κατά κεφαλήν ΑΕΠ 2000	Κατά κεφαλήν ΑΕΠ 2013	Μέση ετήσια αύξηση %
Ονομαστικό ΑΕΠ	Εκατομμύρια Ρεάλ (τρέχουσα αξία)	1179482	4844820	11,5
Πληθυσμός	Εκατομμύρια	174,5	200,4	1,1
Αποπληθωριστής ΑΕΠ	2000 = 100	100	270,7	8,0
Ονομαστικό κατά κεφαλήν ΑΕΠ	Ρεάλ	6759	24180	10,3
Πραγματικό κατά κεφαλήν ΑΕΠ	Ρεάλ του 2000	6759	8931	2,2

ΠΗΓΗ: World Bank, *World Development Indicators*.

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ 2: Πόσος χρόνος απαιτείται για την έξοδο από τη φτώχεια για ένα δεδομένο αρχικό επίπεδο εισοδήματος y_0 , ένα δεδομένο όριο φτώχειας z (που ορίζεται ως όριο εισοδήματος για την έξοδο από τη φτώχεια – βλ. Κεφάλαιο 5) και έναν δεδομένο ρυθμό αύξησης g στο εισόδημα;

$$T = \frac{\ln z - \ln y_0}{g}$$

Αν $z = 100$, $y_0 = 50$ και $g = 2\%$, τότε $T = 35$ έτη. Αντίθετα, αν $g = 10\%$, τότε $T = 7$ έτη. Πρόκειται για έναν χρήσιμο τύπο για τη μέτρηση της σημασίας της μεγέθυνσης στη διαγραφή ενός αρχικού χάσματος της φτώχειας.

Συγκρίσεις μεταξύ των χωρών:

Η ανάγκη να συμπεριληφθούν τα στοιχεία για το εισόδημα σε ένα ενιαίο νόμισμα

Η σύγκριση του εισοδήματος μεταξύ χωρών απαιτεί τη μέτρησή του στην ίδια νομισματική μονάδα, δηλαδή στο ίδιο εθνικό νόμισμα. Υπάρχουν δύο επιλογές γι' αυτό. Η πρώτη είναι να χρησιμοποιήσουμε την επίσημη συναλλαγματική ισοτιμία που μας λέει πόσες τοπικές νομισματικές μονάδες (LCU) χρειάζονται για να αποκτήσουμε 1 δολάριο ΗΠΑ. Η άλλη είναι να χρησιμοποιήσουμε μια συναλλαγματική ισοτιμία που αντικατοπτρίζει την αγοραστική δύναμη του τοπικού νομίσματος σε σχέση με το δολάριο ΗΠΑ, λαμβάνοντας υπόψη τις διαφορές τιμών μεταξύ των χωρών, κάτι που ονομάζεται συναλλαγματική ισοτιμία με βάση την ΙΑΔ (PPPe). Το πρώτο είναι ευκολότερο να υπολογιστεί, αλλά το δεύτερο δίνει μια πιο ακριβή μέτρηση της ευημερίας αν οι τιμές είναι σημαντικά διαφορετικές στις διάφορες χώρες.

Συγκρίσεις με την επίσημη συναλλαγματική ισοτιμία

Έστω ότι η επίσημη συναλλαγματική ισοτιμία e = αριθμός LCU/1 δολάριο ΗΠΑ. Άρα e είναι η τιμή του δολαρίου ΗΠΑ για έναν ξένο υπήκοο – έναν Μεξικανό πολίτη, ας πούμε. Τον Αύγουστο του 2010 η επίσημη συναλλαγματική ισοτιμία για το μεξικάνικο πέσο ήταν 12,8 πέσος/δολάριο ΗΠΑ. Αυτός είναι ο αριθμός των πέσος που πρέπει να πληρώσει ο Μεξικανός πολίτης για να αποκτήσει ένα δολάριο ΗΠΑ. Τα επίπεδα του κατά κεφαλήν ΑΕΠ μπορούν να συγκριθούν μεταξύ των χωρών μετατρέποντας το κατά κεφαλήν ΑΕΠ που μετράται σε LCU σε κατά κεφαλήν ΑΕΠ μετρούμενο σε δολάρια ΗΠΑ στην επίση-

μη συναλλαγματική ισοτιμία. Αυτό γίνεται διαιρώντας το κατά κεφαλήν ΑΕΠ μετρούμενο σε LCU με τη συναλλαγματική ισοτιμία:

$$\text{ΑΕΠ (κατά κεφαλήν σε δολάρια ΗΠΑ)} = \frac{1}{e} \text{ ΑΕΠ (κατά κεφαλήν σε LCU)}$$

Το πρόβλημα με αυτή την προσέγγιση είναι ότι οι μεταβολές της συναλλαγματικής ισοτιμίας θα δημιουργήσουν αλλαγές στο κατά κεφαλήν ΑΕΠ σε δολάρια, ακόμη και αν δεν υπήρξε καμία αλλαγή στις LCU του κατά κεφαλήν ΑΕΠ. Για παράδειγμα, μια υποτίμηση της επίσημης συναλλαγματικής ισοτιμίας από 6 πέσος/δολάριο ΗΠΑ σε 12 πέσος/δολάριο ΗΠΑ θα μειώσει κατά το ήμισυ το κατά κεφαλήν ΑΕΠ στο Μεξικό, μετρούμενο σε δολάρια, παρόλο που δεν υπήρξε άμεση μεταβολή στο μέσο επίπεδο ευημερίας της χώρας. Αντίθετα, οι χώρες που διατηρούν μια υπερτιμημένη επίσημη συναλλαγματική ισοτιμία – π.χ. 6 πέσος/δολάριο ΗΠΑ αντί 12 πέσος/δολάριο ΗΠΑ – θα δείχνουν καλύτερα απ' ό,τι πραγματικά είναι όταν το κατά κεφαλήν ΑΕΠ μετράται σε δολάρια. Για τον λόγο αυτό, θα θέλαμε να χρησιμοποιήσουμε μια συναλλαγματική ισοτιμία που αντανakλά κάποια τιμή ισορροπίας. Αυτή είναι η «συναλλαγματική ισοτιμία ισορροπίας» που είναι βιώσιμη από την άποψη των εισροών και εκροών δολαρίων προς και από τη χώρα. Στο Κεφάλαιο 10 θα δούμε πώς ορίζεται και μετράται αυτή η συναλλαγματική ισοτιμία.

Συγκρίσεις με τη συναλλαγματική ισοτιμία προσαρμοσμένη στην ΙΑΔ

Υπάρχουν συνήθως μεγάλες διαφορές στις τιμές μεταξύ των χωρών, οπότε το 1 δολάριο μπορεί να αγοράσει περισσότερα, λόγου χάρη, στην Ινδία απ' ό,τι στις ΗΠΑ. Για παράδειγμα, θα μπορούσατε να αγοράσετε ένα κούρεμα στην Ινδία με 1 δολάριο που είναι της ίδιας ποιότητας με ένα κούρεμα για το οποίο θα πληρώνατε 10 δολάρια στις ΗΠΑ. Για να ληφθούν υπόψη οι διαφορές των τιμών κατά τη σύγκριση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ μεταξύ των χωρών ως μέτρο της ευημερίας, πρέπει να προσαρμόσουμε τη σχετική αγοραστική δύναμη των νομισμάτων – και η προσαρμογή μπορεί να κάνει μεγάλη διαφορά στην εκτίμηση των σχετικών επιπέδων ευημερίας. Για να γίνουν συγκρίσεις του κατά κεφαλήν ΑΕΠ μεταξύ των χωρών που αντικατοπτρίζουν τη σχετική ευημερία, ενώ οι τιμές διαφέρουν, μπορούμε να ορίσουμε μια συναλλαγματική ισοτιμία που προσαρμόζεται στην αγοραστική δύναμη ενός δολαρίου στις δύο χώρες. Αυτή είναι η PPPe, η οποία ορίζεται ως ο αριθμός των LCU που απαιτούνται για να αγοράσει κανείς την ίδια ποσότη-

τα αγαθών και υπηρεσιών (ίσης ποιότητας) που θα αγόραζε με 1 δολάριο ΗΠΑ στις ΗΠΑ. Στην περίπτωση αυτή, το κατά κεφαλήν ΑΕΠ, μετρούμενο σε δολάρια ΗΠΑ, με την ίδια αγοραστική δύναμη όπως και στις ΗΠΑ ισούται με:

$$\text{Κατά κεφαλήν ΑΕΠ προσαρμοσμένο στην ΙΑΔ}^S = \frac{1}{PPPe} \text{ ΑΕΠ (κατά κεφαλήν σε LCU)}$$

Ο δείκτης ΙΑΔ υπολογίζεται για ένα συγκεκριμένο καλάθι αγαθών. Εάν θέλουμε να συγκρίνουμε τη φτώχεια μεταξύ των χωρών χρησιμοποιώντας την PPPe, θα πρέπει να χρησιμοποιήσουμε το καλάθι του καταναλωτή των φτωχών ή των ανθρώπων κοντά στο όριο της φτώχειας. Αυτό, ωστόσο, δεν γίνεται συνήθως, πράγμα που σημαίνει ότι η προσαρμογή στην ΙΑΔ είναι μόνο κατά προσέγγιση για την εν λόγω σύγκριση.

Η σημασία της προσαρμογής του κατά κεφαλήν ΑΕΠ στην ΙΑΔ μπορεί να απεικονιστεί στα ακόλουθα δύο σχήματα.

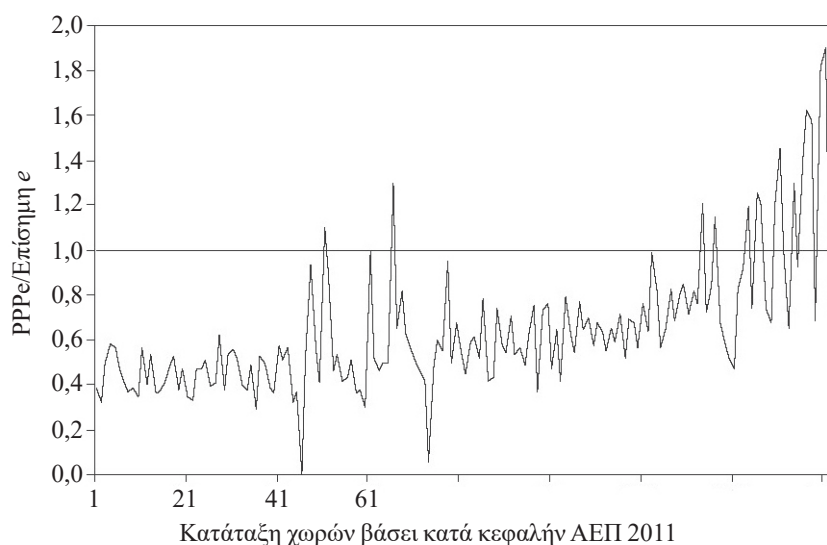
Στο Σχήμα 1.1 ο οριζόντιος άξονας μετρά την κατάταξη κάθε χώρας ως προς το κατά κεφαλήν ΑΕΠ το 2011. Ο κάθετος άξονας μετρά την PPPe της χώρας σε σχέση με την επίσημη συναλλαγματική ισοτιμία. Η οριζόντια γραμμή στο 1 είναι, εξ ορισμού, η PPPe σε σχέση με την επίσημη e για τις ΗΠΑ. Η PPPe είναι χαμηλότερη από την επίσημη συναλλαγματική ισοτιμία e , στις περισσότερες χώρες με ΑΕΠ χαμηλότερο από εκείνο των ΗΠΑ. Συνεπώς, όπως φαίνεται στο Σχήμα 1.2, στις χώρες χαμηλού εισοδήματος, $PPPGDPpc^S > GDPpc^S$, δηλαδή το κατά κεφαλήν ΑΕΠ σε δολάρια μετρούμενο στην PPPe (κυματοειδής

γραμμή) είναι υψηλότερο από το κατά κεφαλήν ΑΕΠ σε δολάρια μετρούμενο στην e (ομαλοποιημένη γραμμή). Στην Ινδία, για παράδειγμα, το κατά κεφαλήν ΑΕΠ βάσει ΙΑΔ ήταν 2.149 δολάρια σε σύγκριση με ένα κατά κεφαλήν ΑΕΠ που ήταν ίσο με 450 δολάρια. Στις ΗΠΑ, $PPPGDPpc^S = GDPpc^S$, εξ ορισμού, ισούται με 30.600 δολάρια το ίδιο έτος. Σε χώρες υψηλού εισοδήματος όπως η Ιαπωνία και η Γερμανία, $PPPGDPpc^S < GDPpc^S$. Στην Ιαπωνία, για παράδειγμα, το κατά κεφαλήν ΑΕΠ βάσει ΙΑΔ ήταν 24.041 δολάρια σε σύγκριση με ένα κατά κεφαλήν ΑΕΠ στην ονομαστική ισοτιμία που ισούται με 32.230 δολάρια. Συνεπώς, λαμβάνοντας υπόψη τις διαφορές τιμών, οι οποίες τείνουν να είναι χαμηλότερες στις φτωχότερες χώρες για ένα προϊόν ή μια υπηρεσία ίδιας ποιότητας, τείνουν να μειώνονται οι διαφορές στην ευημερία όταν αυτή μετράται ως κατά κεφαλήν ΑΕΠ.

Γνήσιος δείκτης προόδου (ΓΔΠ):

Υπολογισμός για τις μη εμπορεύσιμες υπηρεσίες

Η μέτρηση του εισοδήματος μιας χώρας πρέπει να λαμβάνει υπόψη την αξία όλων των αγαθών και υπηρεσιών, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που δεν αφορούν συναλλαγές οι οποίες πραγματοποιούνται στην αγορά (Nordhaus, 2000). Από θετική άποψη, αυτό θα περιλάμβανε τη μη αμειβόμενη εργασία, όπως είναι η φροντίδα των παιδιών που παρέχεται κατ' οίκον από έναν γονέα και η παραγωγή των αποκαλούμενων «αγαθών ζ» που εκτελούνται από ένα μέλος του νοικοκυριού. Ως αγαθό ζ ορίζεται ένα αγαθό ή μια υπηρεσία

ΣΧΗΜΑ 1.1 ΙΑΔ προς επίσημη συναλλαγματική ισοτιμία μεταξύ των χωρών, 2011

Πηγή: World Bank, *World Development Indicators*.

που παράγεται κατ' οίκον, όπως η παρασκευή γευμάτων με αγορασμένα συστατικά, το κουβάλημα νερού και ξύλων και η συντήρηση του σπιτιού. Αυτά μπορεί να καταστούν εξαιρετικά χρονοβόρα στην παραγωγή, με υψηλό κόστος ευκαιρίας για το χρονικό διάστημα που απομένει για μισθούς ή για την παραγωγή εμπορεύσιμων δραστηριοτήτων. Αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό για την πλήρη κάλυψη της γνήσιας συμβολής των γυναικών στο εθνικό εισόδημα, καθώς ένα μεγάλο μέρος του έργου τους συνίσταται συνήθως σε μη αμειβόμενες υπηρεσίες. Από αρνητική άποψη, οι αρνητικές εξωτερικότητες, όπως το κόστος της εγκληματικότητας και της κοινωνικής κατάρρευσης αλλά και της περιβαλλοντικής καταστροφής, θα πρέπει επίσης να λαμβάνονται υπόψη στη μέτρηση του εισοδήματος μιας χώρας. Ένας ΓΔΠ που περιλαμβάνει αυτές τις έννοιες θα έχει ως εξής:

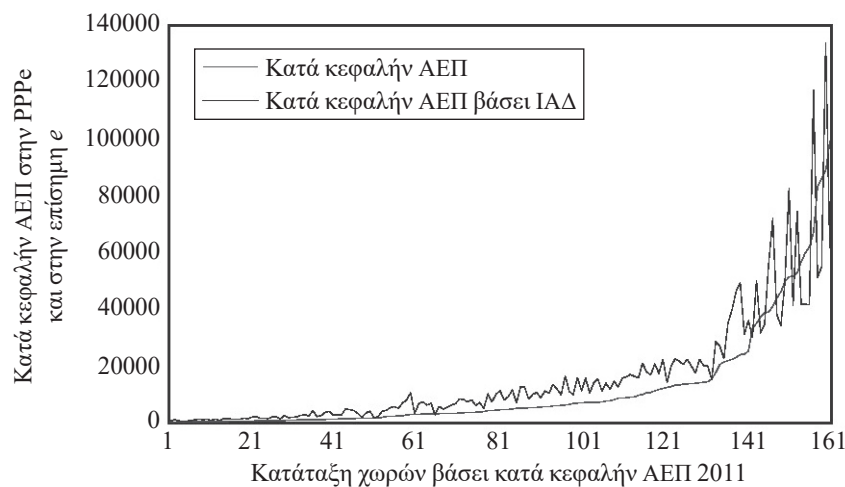
$$\text{ΓΔΠ} = \text{ΑΕΠ} + \text{Αξία μη αμειβόμενης εργασίας} - \text{Κόστος εγκληματικότητας και κοινωνικής κατάρρευσης} - \text{Κόστος περιβαλλοντικής καταστροφής}.$$

Ο ΓΔΠ δεν χρησιμοποιείται ευρέως, καθώς μπορεί να δοθεί διαφορετικός ορισμός από διάφορους χρήστες και είναι απαιτητικός στη μέτρηση. Ωστόσο, αυτό που είναι ενδιαφέρον είναι ότι για τις ΗΠΑ $\text{ΓΔΠ} < \text{ΑΕΠ}$ και το χάσμα μεταξύ των δύο αυξάνεται με την πάροδο του χρόνου. Αυτό δείχνει ότι ο ρυθμός αύξησης του ΑΕΠ ολοένα και διογκώνει τη γνήσια αύξηση της οικονομικής προόδου λόγω των αυξανόμενων μη καταχωρισμένων δαπανών.

Οι Stiglitz et al. (2009), σε μια έκθεση προς την Επιτροπή σχετικά με τη μέτρηση Οικονομικών Επι-

δόσεων και Κοινωνικής Προόδου, εξέλιξαν περαιτέρω την κριτική απέναντι στο κατά κεφαλήν ΑΕΠ ως μέτρο των οικονομικών επιδόσεων και της κοινωνικής προόδου. Ως μέσο μέτρο, το κατά κεφαλήν ΑΕΠ αγνοεί τον δυνητικό ρόλο της οικονομικής ανισότητας στα ατομικά εισοδήματα. Μια καλύτερη μέτρηση της ατομικής ευημερίας θα ήταν το *διάμεσο* σε αντίθεση με το μέσο εισόδημα. Αν η ανισότητα αυξηθεί επαρκώς, οι περισσότεροι άνθρωποι θα μπορούσαν να ζουν χειρότερα, ακόμη και αν το μέσο εισόδημα αυξάνεται. Εξετάζοντας τις ΗΠΑ κατά την περίοδο 1984-2006, το μέσο εισόδημα αυξήθηκε κατά 43%, ενώ το διάμεσο εισόδημα αυξήθηκε μόνο κατά 15% λόγω της αυξανόμενης ανισότητας. Κατά την περίοδο 2000-2006, το μέσο εισόδημα αυξήθηκε, ενώ το διάμεσο εισόδημα μειώθηκε.

Καθώς το ΑΕΠ μετρά τις ροές (τρέχουσα παραγωγή) και όχι τα αποθέματα, δεν κατορθώνει ακόμα να αντανakλά τη βιωσιμότητα της οικονομικής προόδου. Το τρέχον ΑΕΠ μπορεί να επιτευχθεί με κόστος την εξάντληση του πλούτου, με αποτέλεσμα να διακυβεύεται η μελλοντική παραγωγή. Επομένως, η αξιολόγηση της βιωσιμότητας απαιτεί την εξέταση των αποθεμάτων κεφαλαίου (φυσικών, σωματικών, ανθρώπινων, κοινωνικών) και του πώς καθένα από αυτά μεταβιβάζεται στις μελλοντικές γενιές. Επειδή απουσιάζουν πολλές αγορές για τις συνιστώσες των εν λόγω αποθεμάτων κεφαλαίου, είναι αδύνατο να κατασκευαστεί ένας συνολικός νομισματικός δείκτης. Οι Stiglitz et al. (2009), επομένως, συνιστούν τη χρήση ενός νομισματικού μεγέθους μόνο για στοιχεία για τα οποία υπάρχουν εύλογες τεχνικές αποτίμησης, όπως

ΣΧΗΜΑ 1.2 Κατά κεφαλήν ΑΕΠ στην ΙΑΔ προς κατά κεφαλήν ΑΕΠ στην επίσημη συναλλαγματική ισοτιμία μεταξύ των χωρών, 2011

Πηγή: World Bank, *World Development Indicators*.

είναι το σωματικό κεφάλαιο, το ανθρώπινο κεφάλαιο και ορισμένοι από τους φυσικούς πόρους. Κατά τα λοιπά, θα πρέπει να χρησιμοποιούνται ξεχωριστοί δείκτες αποθεμάτων για την παρακολούθηση της βιωσιμότητας, συμπεριλαμβανομένων των φυσικών δεικτών εγγύτητας σε επικίνδυνα επίπεδα περιβαλλοντικής καταστροφής, όπως αυτά που συνδέονται με την κλιματική αλλαγή και την εξάντληση των παγκόσμιων αλιευτικών αποθεμάτων.

Αναπτυξιακά ζητήματα σχετικά με το εισόδημα και την αύξηση του εισοδήματος

Ενώ υπάρχει ευρεία συναίνεση ότι το εισόδημα και η αύξηση του εισοδήματος είναι θεμελιώδους σημασίας για την ανάπτυξη, η επεξήγηση της αύξησης παραμένει μία από τις πιο δύσκολες και ανίσχυρες πτυχές της θεωρίας της ανάπτυξης. Αυτό θα διερευνηθεί στα Κεφάλαια 8 και 9. Ένα βασικό ζήτημα θα είναι να κατανοήσουμε γιατί το κατά κεφαλήν ΑΕΠ ορισμένων χωρών συγκλίνει με εκείνο των βιομηχανικών χωρών, ενώ για άλλες αποκλίνει. Εκτός από το να εξηγήσουμε τη συνολική αύξηση και τη σύγκλιση των εισοδημάτων μεταξύ των λιγότερο αναπτυγμένων και των περισσότερο αναπτυγμένων χωρών, είναι σημαντικό να κατανοήσουμε: (1) τι καθιστά την οικονομική μεγέθυνση περισσότερο ή λιγότερο «υπέρ των φτωχών», τουτέστιν αποτελεσματική στη μείωση της φτώχειας, (2) ποιος είναι ο ρόλος των δευτερογενών συνεπειών μεταξύ των εταιρειών στην αύξηση της παραγωγικότητας και ποιος ο συνακόλουθος ρόλος των τομέων οικονομικής δραστηριότητας στις στρατηγικές εκβιομηχάνισης, (3) υπό ποιες προϋποθέσεις οι αυξανόμενοι μισθοί αποτελούν κινητήρια δύναμη για τη δημιουργία αποτελεσματικής εσωτερικής ζήτησης, συμφιλώνοντας έτσι τη μεγέθυνση με τη δικαιοσύνη –μια σημαντική πολιτική συζήτηση στην Κίνα σήμερα– καθώς προσπαθεί να κινηθεί πέρα από τον «νεομερκαντισμό» με εξαγωγικό προσανατολισμό, όπου οι μισθοί συνιστούν απλώς ένα κόστος για την οικονομική μεγέθυνση, (4) το εάν η περισσότερη ισότητα και η λιγότερη φτώχεια μπορεί να αποτελούν καθεαυτές πηγές οικονομικής μεγέθυνσης, και (5) το εάν η διαδικασία παραγωγής εισοδήματος από μόνη της μπορεί να αποτελέσει πηγή ευημερίας (το λεγόμενο «μέσο λειτουργίας») σε αντίθεση με μια δαπάνη, δηλαδή αν η ίδια η εργασία μπορεί να αποτελέσει πηγή ευτυχίας.

ΦΤΩΧΕΙΑ ΚΑΙ ΠΕΙΝΑ

Το Κεφάλαιο 5 είναι αφιερωμένο στα ζητήματα του ορισμού, της μέτρησης, της εξήγησης και της μείωσης της φτώχειας, επομένως εδώ εισάγουμε απλώς το θέμα ως διάσταση της ανάπτυξης.

Μέτρηση της φτώχειας

Ο πρώτος ΑΣΧ αφορά τη μείωση της ακραίας φτώχειας και της πείνας. Η επιλογή αυτή σηματοδοτεί ξεκάθαρα την ευρεία συναίνεση στην άποψη ότι η μείωση της φτώχειας έχει κεντρική σημασία στην ανάπτυξη. Η συμφωνία πάνω στη σημασία της μείωσης της φτώχειας υποδηλώνει επίσης συμφωνία επί της κεντρικής θέσης της οικονομικής μεγέθυνσης: η μεγέθυνση μπορεί να καταστήσει τη μείωση της φτώχειας κατά Pareto βέλτιστο (δηλαδή χωρίς να υπάρχουν χαμένοι, αν και έπειτα από ανταμοιβή, εάν είναι απαραίτητο) και άρα περισσότερο πολιτικά εφικτή από τη μείωση της φτώχειας μέσω της αναδιανομής του εισοδήματος, ιδίως σε χώρες όπου η φτώχεια είναι ένα μαζικό φαινόμενο. Δεν αποτελεί, λοιπόν, έκπληξη το γεγονός ότι για την Παγκόσμια Τράπεζα, το σύνθημα της οποίας είναι «ένας κόσμος χωρίς φτώχεια», η ενίσχυση της οικονομικής μεγέθυνσης υπέρ των φτωχών αποτελεί μείζονα επιδίωξη. Στην έκθεση του 1990 με τίτλο *Φτώχεια*, η Παγκόσμια Τράπεζα (1990) επέστησε την προσοχή στη σημασία της μεγέθυνσης με ένταση εργασίας, δεδομένου ότι η απασχόληση είναι ο κύριος μηχανισμός μέσω του οποίου οι φτωχοί, των οποίων το κύριο προσόν είναι ο ίδιος τους ο εαυτός, μπορούν να αντλούν εισοδήματα από τη μεγέθυνση.

Η μέτρηση της φτώχειας προϋποθέτει:

1. Την επιλογή ενός δείκτη ευημερίας, στην προκειμένη περίπτωση είτε το κατά κεφαλήν εισόδημα είτε την κατανάλωση. Αυτό συνήθως μετριέται ως οι κατά κεφαλήν δαπάνες σε ένα νοικοκυριό, επειδή δεν διαθέτουμε στοιχεία για την ατομική κατανάλωση.
2. Τη σύγκριση αυτού του δείκτη με ένα κατώτατο όριο – ένα συγκεκριμένο όριο φτώχειας. Ένα νοικοκυριό θα ταξινομηθεί ως φτωχό εάν το κατά κεφαλήν εισόδημα ή η κατανάλωσή του πέσει κάτω από το όριο της φτώχειας.

Έχοντας καθιερώσει έναν χαρακτηρισμό για τη φτώχεια, μπορούμε να αναπτύξουμε δείκτες για να τη μετρήσουμε. Ο πιο ευρέως χρησιμοποιούμενος δείκτης φτώχειας είναι η αναλογία του αριθμού των φτωχών

(που ονομάζεται επίσης εμφάνιση της φτώχειας), που μετράται ως το ποσοστό των ανθρώπων στον πληθυσμό με εισόδημα ή κατανάλωση κάτω από ένα επιλεγμένο όριο φτώχειας. Έτσι, οποιαδήποτε διατύπωση σχετικά με την έκταση της φτώχειας πρέπει να μετριάσσει προσεκτικά με μια διατύπωση σχετικά με το συγκεκριμένο όριο φτώχειας που έχει χρησιμοποιηθεί. Η μέτρηση της φτώχειας είναι σημαντική για την εστίαση των παρεμβάσεων ενάντια στη φτώχεια, για την παρακολούθηση της προόδου σε σχέση με τον ΑΣΧ 1 και για την αξιολόγηση του αντίκτυπου των πολιτικών και των προγραμμάτων καταπολέμησης της φτώχειας. Ένα σημαντικό πολιτικό μέσο για τη μείωση της φτώχειας είναι το έγγραφο για τη στρατηγική μείωσης της φτώχειας σε επίπεδο χώρας (PRSP), το οποίο περιλαμβάνει τόσο τη συνολική διάγνωση της φτώχειας (αποκαλούμενη αξιολόγηση της φτώχειας) όσο και τον καθορισμό μιας συνολικής στρατηγικής για την καταπολέμηση της φτώχειας. Θα αναλύσουμε λεπτομερώς αυτά τα θέματα στο Κεφάλαιο 5 – ειδικότερα, πώς θα διεξαγάγουμε μια αξιολόγηση της φτώχειας, μια άσκηση με μεγάλη ζήτηση. Στη συνέχεια, αξιολογούμε πού βρισκόμαστε σε σχέση με τη μείωση της φτώχειας σε παγκόσμια κλίμακα και απαριθμούμε τα αναπτυξιακά ζητήματα που πρέπει να αντιμετωπιστούν όσον αφορά τον στόχο της μείωσης της φτώχειας.

Πρόοδος σε σχέση με τη μείωση της φτώχειας σε όλο τον κόσμο

Σύμφωνα με τα τελευταία στοιχεία για την παγκόσμια φτώχεια, όπως ήταν διαθέσιμα το 2014, παρά την ταχεία οικονομική μεγέθυνση και την τρομερή επιτυχία που σημείωσαν ορισμένες χώρες στη μείωση της φτώχειας, η φτώχεια παραμένει σε απίστευτα υψηλά επίπεδα στις αναπτυσσόμενες χώρες. Περίπου 1,2 δισεκατομμύρια άνθρωποι ζουν με λιγότερο από 1,25 δολάρια την ημέρα, αριθμός που αντιστοιχεί στο 21% του πληθυσμού στις αναπτυσσόμενες χώρες (Πίνακας 1.5). Αυτοί είναι όσοι στον κόσμο ζουν σε κατάσταση ακραίας φτώχειας.

Το ποσοστό των ανθρώπων που ζουν σε συνθήκες ακραίας φτώχειας μειώθηκε από 52% το 1981 και 42% το 1990 σε 21% το 2010, με αποτέλεσμα ο κόσμος στο σύνολό του να έχει ήδη επιτύχει τον ΑΣΧ 1, δηλαδή κατόρθωσε έως το 2015 να μειώσει στο μισό το ποσοστό φτώχειας του 1990. Ο συνολικός αριθμός των φτωχών μειώθηκε μεταξύ 1981 και 2010 από 1,9 σε 1,2 δισεκατομμύρια, με το μεγαλύτερο μέρος της μείωσης να προέρχεται από την Κίνα. Οι περισσότε-

ροι από τους ακραία φτωχούς των αναπτυσσόμενων χωρών συναντώνται σήμερα στη Νότια Ασία (42%), στην Υποσαχάρια Αφρική (34%) και στην Ανατολική Ασία (21%). Μόνο στην Υποσαχάρια Αφρική ο απόλυτος αριθμός των φτωχών εξακολουθεί να αυξάνεται (από 205 εκατομμύρια το 1981 σε περισσότερο από το διπλάσιο, δηλαδή 414 εκατομμύρια, το 2010), ενώ παρέμεινε ουσιαστικά αμετάβλητος στα σχεδόν 400 εκατομμύρια στην Ινδία. Είναι αξιοσημείωτο ότι η μόνη σημαντική επιτυχία στη μείωση του αριθμού των φτωχών καταγράφηκε στην Ανατολική Ασία και κυρίως στην Κίνα, όπου 678 εκατομμύρια άνθρωποι ξέφυγαν από την ακραία φτώχεια μέσα σε 29 χρόνια. Αξιοσημείωτο είναι επίσης ότι το 78% των ακραία φτωχών στον κόσμο ζουν σε αγροτικές περιοχές, ενώ το 63% ασχολείται με τη γεωργία – γεγονός που παραβλέπεται γενικά επειδή η αστική φτώχεια είναι πολύ πιο ορατή και εκπροσωπείται καλύτερα στην πολιτική απ' ό,τι η αγροτική φτώχεια (World Bank, 2007a). Η καταπολέμηση της φτώχειας για το υπόλοιπο 1,2 δισεκατομμύριο των ακραία φτωχών θα είναι πιο δύσκολη από τη μείωση του αριθμού των φτωχών στο πλαίσιο του ΑΣΧ. Στις ημέρες μας, οι φτωχοί συγκεντρώνονται ολοένα και περισσότερο σε χώρες χαμηλού εισοδήματος (που αποτελούν κυρίως 26 χώρες της Υποσαχάριας Αφρικής, μαζί με το Αφγανιστάν, την Αιτή, τη Μιανμάρ, το Νεπάλ και το Μπανγκλαντές) με ασθενέστερη διακυβέρνηση απ' ό,τι οι χώρες μεσαίου εισοδήματος που έχουν σημειώσει επιτυχία στη μείωση της φτώχειας κατά τα τελευταία 29 χρόνια. Εκτιμάται ότι περισσότερο από το ήμισυ των ακραία φτωχών στον κόσμο θα βρίσκονται στις χώρες αυτές μέχρι το 2030. Καθώς η φτώχεια βρίσκεται όλο και περισσότερο σε «δύσκολα» μέρη – με ενεργές συγκρούσεις, συνθήκες ύστερα από συγκρούσεις και αποτυχημένα κράτη –, αυτό θα καταστήσει το έργο της χρήσης εξωτερικής βοήθειας για τη μείωση της φτώχειας ιδιαίτερα απαιτητικό. Θα πρέπει να σχεδιαστούν, να δοκιμαστούν και να αξιολογηθούν νέες προσεγγίσεις.

Η οικονομική μεγέθυνση υπήρξε το κύριο εργαλείο για τη μείωση της φτώχειας. Αλλά δεν είναι όλες οι μεγεθύνσεις εξίσου αποτελεσματικές για τη μείωση της φτώχειας. Και η συμβολή της μεγέθυνσης στη μείωση της φτώχειας μπορεί να ενισχυθεί με την εφαρμογή προγραμμάτων καταπολέμησης της φτώχειας. Κατά συνέπεια, εκδηλώθηκε έντονο ενδιαφέρον να βρεθεί ο τρόπος με τον οποίο μπορεί η οικονομική μεγέθυνση να γίνει περισσότερο υπέρ των φτωχών. Αυτό που εννοείται ως μεγέθυνση υπέρ των φτωχών έχει αποτελέσει καθεαυτό αντικείμενο αντι-

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.5
Παγκόσμια φτώχεια χρησιμοποιώντας
ως όριο φτώχειας τα 1,25 δολάρια/ημέρα, 1981-2010

	Αναλογία του αριθμού των φτωχών με όριο φτώχειας 1,25 δολάρια/ημέρα (%)		Μεταβολή στην αναλογία του αριθμού των φτωχών (% μονάδες)	Αριθμός των φτωχών (εκατομμύρια)	Μεταβολή στον αριθμό των φτωχών (εκατομμύρια)	% κατανομή των φτωχών στις ΛΑΧ	% κατανομή του πληθυσμού των ΛΑΧ	Πληθυσμός
	1981	2010		1981	2010			2010
Περιοχή								
Ανατολική Ασία και Ειρηνικός	77	12	-65	1097	251	-846	20,7	2010,44
Κίνα	84	12	-72	835	156	-680	12,8	1224,62
Ανατολική Ευρώπη και Κεντρική Ασία	2	1	-1	8	3	-5	0,3	477,06
Λατινική Αμερική και Καραϊβική	12	5	-7	42	30	-13	2,4	583,89
Μέση Ανατολή και Βόρεια Αφρική	10	2	-7	16	8	-9	0,7	331,26
Νότια Ασία	61	31	-30	568	507	-62	41,8	1633,15
Ινδία	60	33	-27	429	400	-29	33,0	1338,3
Υποσαχάρια Αφρική	51	48	-3	205	414	209	34,1	853,57
Σύνολο αναπτυσσόμενων χωρών (ΛΑΧ)	52	21	-32	1938	1212	-726	100	5889,37

ΠΗΓΕΣ: For poverty, World Bank, PovcalNet, World Bank, World Development Indicators.

παράθεσης. Για το Πρόγραμμα των Ηνωμένων Εθνών για την Ανάπτυξη (UNDP), η μεγέθυνση είναι υπέρ των φτωχών εάν ωφελεί τους φτωχούς περισσότερο απ' ό,τι τους μη φτωχούς (Kakwani et al., 2004). Όμως, η μεγέθυνση δεν χρειάζεται να είναι υπέρ των φτωχών υπό την έννοια του προγράμματος των Ηνωμένων Εθνών, προκειμένου να μειώνει τη φτώχεια. Η μεγέθυνση στην Κίνα δεν ήταν υπέρ των φτωχών επειδή αυξήθηκε η ανισότητα, κάτι που υποδηλώνει ότι ωφέλησε περισσότερο τους μη φτωχούς παρά τους φτωχούς. Ωστόσο, η μείωση της φτώχειας υπήρξε έντονη, επειδή η οικονομική μεγέθυνση υπήρξε τόσο υψηλή και συνεχής, ενώ ωφέλησε δυσανάλογα τις αγροτικές περιοχές στις οποίες ζούσαν οι περισσότεροι φτωχοί. Μεταξύ του 1981 και του 2005, η μεγέθυνση έσωσε περισσότερους από 300 εκατομμύρια ανθρώπους (κυρίως αγρότες) από τη φτώχεια μέσω του συστήματος ευθύνης των νοικοκυριών που παραχώρησε μεμονωμένα κομμάτια γης σε μικροκαλλιεργητές και μέσω της απελευθέρωσης της αγοράς που δημιούργησε κίνητρα για την αύξηση της παραγωγικότητας στη γεωργία μικρής κλίμακας. Με αυτόν τον τρόπο, όπως υποστηρίζουν οι Ravallion και Chen (2007), η μεγέθυνση μπορεί να είναι υπέρ των φτωχών, εάν μειώνει σημαντικά τη φτώχεια, ακόμη και αν οι μη φτωχοί επωφελούνται περισσότερο από τη μεγέθυνση σε σχέση με τους φτωχούς: δηλαδή, ακόμη και αν αυξηθεί η ανισότητα. Η μεγέθυνση υπέρ των φτωχών, όταν μειώνεται η ανισότητα, έχει ονομαστεί «σχετική μεγέθυνση υπέρ των φτωχών», ενώ η μεγέθυνση υπέρ των φτωχών, όταν αυξάνεται η ανισότητα, έχει ονομαστεί «απόλυτη μεγέθυνση υπέρ των φτωχών».

Συνεπώς, το σημαντικό ζήτημα πολιτικής στη χρήση της μεγέθυνσης για τη μείωση της φτώχειας θα είναι ο τρόπος με τον οποίο θα αυξηθεί η ελαστικότητα της μείωσης της φτώχειας σε σχέση με την αύξηση του εισοδήματος, κάτι που ορίζεται ως:

$$E = \frac{\% \text{ μεταβολή στην αναλογία του αριθμού των φτωχών}}{\% \text{ μεταβολή του μέσου κατά κεφαλήν εισοδήματος ή κατανάλωσης}}$$

που μετρά την ποσοστιαία μεταβολή του ποσοστού της φτώχειας που συνδέεται με την κατά 1% αύξηση του εισοδήματος ή της κατανάλωσης (Bourguignon, 2003). Για ένα δείγμα 67 αναπτυσσόμενων και υπό μετάβαση οικονομιών, οι Ravallion και Chen (1997) διαπιστώνουν ότι το E , για μια αναλογία του αριθμού των φτωχών υπολογιζόμενη σε όριο φτώχειας βάσει

ΙΑΔ 1 δολάριο/ημέρα, είναι περίπου -3. Αυτό σημαίνει ότι η αύξηση κατά 1% του μέσου εισοδήματος ή των καταναλωτικών δαπανών μειώνει το ποσοστό των ατόμων που ζουν στη φτώχεια κατά 3%. Κατά τη μελέτη των αποτελεσμάτων των εκτιμήσεων του E , η Παγκόσμια Έκθεση για την Ανάπτυξη 2000/01 (World Bank, 2000) διαπιστώνει σημαντική ετερογένεια μεταξύ των χωρών, με τιμές που κυμαίνονται από -1,5 έως -5.

Ποια είναι τα μέσα πολιτικής που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την αύξηση του E ; Ο Bourguignon (2003) αποδεικνύει ότι η μεγαλύτερη ισότητα στην κατανομή του εισοδήματος (σε δεδομένο μέσο εισόδημα) αυξάνει τη συμβολή της μεγέθυνσης στη μείωση της φτώχειας, με μια ελαστικότητα που κυμαίνεται από -1,5 στις χώρες με μεγάλες ανισότητες έως -6 στις χώρες με μικρές ανισότητες. Υπό αυτή την έννοια, ακόμη και αν δεν υπάρχει εγγενής αξία στη μεγαλύτερη ισότητα ως διάσταση της ανάπτυξης, αυτή μπορεί να αποτελέσει ένα αποτελεσματικό μέσο για τη μείωση της φτώχειας, όταν η αρχική ανισότητα είναι υψηλή. Αυτό εγείρει το πολύ σημαντικό θέμα της σχέσης μεταξύ μεγέθυνσης, ανισότητας και φτώχειας που θα εξεταστεί εκτενώς στα Κεφάλαια 5 και 6. Η επιτυχία που κατέγραψε η Κίνα στη μείωση της φτώχειας θα μπορούσε να είναι ακόμη μεγαλύτερη εάν η ανισότητα δεν είχε αυξηθεί στον δεδομένο ρυθμό οικονομικής μεγέθυνσης (Ravallion and Chen, 2007). Αλλά τότε, η μεγέθυνση μπορεί να ήταν χαμηλότερη εάν είχε αποφευχθεί η άνοδος της ανισότητας μέσω περιορισμών στην επιχειρηματικότητα ή μέσω φορολόγησης με σκοπό την αναδιανομή. Συνεπώς, μπορεί να υπάρξει ένα αντιστάθμισμα μεταξύ της μείωσης της φτώχειας μέσω μεγαλύτερης μεγέθυνσης (με μεγαλύτερη ανισότητα) και μέσω της μείωσης των ανισοτήτων (με ενδεχομένως μικρότερη βραχυπρόθεσμη μεγέθυνση) – ένα σημαντικό ζήτημα που πρέπει να συζητηθεί στην ανάλυση της σχέσης μεταξύ μεγέθυνσης, ανισότητας και φτώχειας.

Αναπτυξιακά ζητήματα που σχετίζονται με τη φτώχεια

Με τη μείωση της φτώχειας να αποτελεί τον κύριο στόχο της διεθνούς οικονομικής ανάπτυξης, όπως εκφράζεται στον ΑΣΧ 1, υπάρχει μια σειρά ζητημάτων στη σχέση ανάπτυξης - φτώχειας που θα μας απασχολήσουν. Μερικά από τα πιο σημαντικά είναι τα εξής:

1. Είναι προτιμότερη η ανάλυση της φτώχειας σε απόλυτους όρους (δηλαδή τη νομισματική αξία της κατά

κεφαλὴν κατανάλωσης σε σχέση με το νομισματικό όριο της φτώχειας) ή σε σχετικούς όρους (δηλαδή σε τι βαθμό η κατά κεφαλὴν κατανάλωση ενός ατόμου σχετίζεται με αυτήν των άλλων);

2. Η συμπεριφορά, με δεδομένα περιουσιακά στοιχεία και σε ένα δεδομένο πλαίσιο όπου χρησιμοποιούνται τα περιουσιακά στοιχεία, επηρεάζει σαφώς τη φτώχεια. Αλλά επηρεάζει η φτώχεια με τη σειρά της τη συμπεριφορά και τη μεγέθυνση; Εάν οι φτωχοί συμπεριφέρονται με τρόπους που είναι συγκεκριμένοι γι' αυτούς, δηλαδή εάν υπάρχει μια οικονομική της φτώχειας όπως προτείνεται από τους Banerjee και Duflo (2011), τότε η συμπεριφορά τους πρέπει να γίνει κατανοητή προκειμένου να σχεδιαστούν δυννητικά αποτελεσματικές πολιτικές και προγράμματα καταπολέμησης της φτώχειας.
3. Ο Ravallion (2012) αποδεικνύει ότι η ίδια η μείωση της φτώχειας μπορεί να αποτελεί πηγή μεγέθυνσης, γεγονός που ενδεχομένως υπονοεί ότι η υψηλή φτώχεια ως αρχική κατάσταση μπορεί να καταπνίξει την ικανότητα παραγωγής εισοδήματος μιας χώρας και την πιθανότητα σύγκλισης του κατά κεφαλὴν ΑΕΠ με τις χώρες υψηλού εισοδήματος.
4. Η φτώχεια δεν είναι μόνο χρόνια, αλλά και για πολλούς μεταβατική, και συνδέεται με την έκθεση σε συγκεκριμένα σοκ έναντι των οποίων δεν υπάρχει ασφάλιση (Dercon, 2002). Με τη σειρά της, η μεταβατική φτώχεια μπορεί να αποτελέσει πηγή χρόνιας φτώχειας, εάν οι φτωχοί πέσουν σε παγίδες φτώχειας ή δυσκολευτούν να ανακεφαλαιοποιηθούν το επίπεδο των παραγωγικών τους πόρων. Η θέσπιση προγραμμάτων κοινωνικής πρόνοιας για τη μείωση της ευπάθειας απέναντι στα σοκ μπορεί, συνεπώς, να αποτελέσει μια πολύ αποτελεσματική μακροπρόθεσμη στρατηγική για την καταπολέμηση της φτώχειας.
5. Ποιοι είναι οι δρόμοι που βγάζουν κάποιον από τη φτώχεια και ποια είναι τα πολιτικά εργαλεία που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να καταστούν αποτελεσματικότεροι αυτοί οι δρόμοι; Σημαντικότερα, ποιοι είναι οι σχετικοί ρόλοι της αύξησης του εισοδήματος (που δημιουργεί ευκαιρίες απασχόλησης και επενδύσεων για τους φτωχούς) έναντι των μεταβιβάσεων εισοδήματος (μέσω προσεκτικά σχεδιασμένων προγραμμάτων κοινωνικής βοήθειας και δικτύων κοινωνικής ασφάλειας) στη μείωση της φτώχειας;

ΑΝΙΣΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΑΔΙΚΙΑ

Παρόλο που η ανισότητα δεν περιλαμβάνεται ρητά στους ΑΣΧ, η μείωση αυτή είναι πρωταρχικής σημασίας μεταξύ των αναπτυξιακών στόχων για πολλές χώρες. Η μείωση των ταχέως αυξανόμενων ανισοτήτων αποτελεί μείζονα πολιτική επιδίωξη στις αναδυόμενες οικονομίες, όπως είναι η Κίνα και η Νότια Αφρική, λόγω των πολιτικών εντάσεων που αυτές οι ανισότητες δημιουργούν. Επιπλέον, η μείωση της ανισότητας μέσω κοινωνικών προγραμμάτων, όπως στη Βραζιλία, μπορεί να αποτελέσει πρόσθετη πηγή ανάπτυξης. Η Παγκόσμια Έκθεση για την Ανάπτυξη 2006 (World Bank, 2005) ανέλυσε τη σημασία της αδικίας τόσο ως πηγής μελλοντικών ανισοτήτων όσο και ως πολιτικής επιδίωξης. Τα θέματα της ανισότητας και της αδικίας αναλύονται λεπτομερώς στο Κεφάλαιο 6.

Η μέτρηση της ανισότητας και της αδικίας

Η ανισότητα αποτελεί μια εκ των υστέρων έννοια, η οποία περιγράφει τον τρόπο κατανομής του συνολικού εισοδήματος σε έναν πληθυσμό μετά την επίτευξη του εισοδήματος. Μπορεί να μετρηθεί ως το μερίδιο του συνολικού εισοδήματος που κατέχει το κορυφαίο Χ τοις εκατό του πληθυσμού, σε σχέση με το μερίδιο του συνολικού εισοδήματος που κατέχει το κατώτατο Υ τοις εκατό. Για παράδειγμα, το μερίδιο του πλουσιότερου 20% σε σχέση με το μερίδιο του φτωχότερου 40% λαμβάνει τις ακόλουθες τιμές: Ινδία: 1,7· Ιαπωνία: 2,4· ΗΠΑ: 2,9· Σενεγάλη: 5,3· Βραζιλία: 9,1. Όπως φαίνεται, η ανισότητα ποικίλλει σε μεγάλο βαθμό στις διάφορες χώρες. Θα εξετάσουμε άλλα μέτρα της ανισότητας, όπως τον συντελεστή Gini, στο Κεφάλαιο 6.

Σε αντίθεση με την ισότητα, η δικαιοσύνη είναι μια εκ των προτέρων έννοια: μετρά τον βαθμό ισότητας στις ευκαιρίες δημιουργίας μελλοντικού εισοδήματος ή στην επίτευξη άλλων αναπτυξιακών στόχων, όπως είναι η εκπαίδευση και η υγεία. Η δικαιοσύνη μπορεί να μετρηθεί με τη σχετική πιθανότητα επίτευξης δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης για δύο παιδιά που έχουν γεννηθεί σε διαφορετικές χώρες ή κοινωνικές τάξεις. Για τον Sen (1985), η δικαιοσύνη είναι η ισότητα στην κατανομή των «ικανοτήτων», δηλαδή τι μπορούν να κάνουν οι άνθρωποι ή το σύνολο των ευκαιριών τους, η οποία καθορίζεται σε μεγάλο βαθμό από τα περιουσιακά τους στοιχεία και από το πλαίσιο στο οποίο χρησιμοποιούνται αυτά τα περιουσιακά στοιχεία. Οι αδικίες μεταξύ των ατόμων τείνουν να σχετίζονται με τις διαφορές στο κοινωνικοοικονομικό στάτους των γο-

νέων τους, το φύλο, τη φυλή και την εθνότητα, το αγροτικό και αστικό υπόβαθρο κ.λπ. Τα κοινωνικά δίκτυα, συμπεριλαμβανομένων των δικτύων συγγένειας, αποτελούν σημαντικά εργαλεία για την αναπαραγωγή των αδικιών. Με αυτόν τον τρόπο μεταβιβάζεται η κληρονομιά και αποκτώνται συστάσεις για θέσεις εργασίας. Η θετική δράση αφορά ένα σύνολο πολιτικών παρεμβάσεων που αποσκοπούν στην αποκατάσταση των αδικιών. Αυτές οι πολιτικές κάνουν πολλά περισσότερα από το να εξαλείφουν τις διακρίσεις και να εξισορροπούν τους όρους του ανταγωνισμού (δηλαδή περισσότερα από την εφαρμογή της έννοιας του ρεπουμπλικανικού κράτους, όπως διατυπώνεται στο γαλλικό ιδεώδες, μέσω του οποίου όλοι έχουν ισότιμη πρόσβαση στα δημόσια αγαθά και τις υπηρεσίες): παρέχουν θετικά πλεονεκτήματα σε ορισμένους που λόγω κοινωνικής προέλευσης βρίσκονται σε μειονεκτική θέση να επιτύχουν ίσα μελλοντικά αποτελέσματα.

Γιατί να μας απασχολεί η ανισότητα στην ανάπτυξη;

Στον βαθμό που υπάρχει συμφωνία πάνω στη σημασία της μείωσης της φτώχειας για την ανάπτυξη, γιατί θα πρέπει να ασχοληθούμε με την ισότητα και τη δικαιοσύνη; Δεδομένου ότι υπάρχει ευρεία συναίνεση ότι η μεγέθυνση είναι η κύρια κινητήρια δύναμη για τη μείωση της φτώχειας, ένα ισχυρό επιχείρημα υπέρ των προβληματισμών που έχουν να κάνουν με την ισότητα και τη δικαιοσύνη θα ήταν ότι αποτελούν εργαλεία για την ταχύτερη οικονομική μεγέθυνση. Αυτή είναι η γραμμή σκέψης που ακολουθείται στην *Παγκόσμια Έκθεση για την Ανάπτυξη 2006* (World Bank, 2005). Όμως τότε, ποιοι είναι οι δίαυλοι μέσω των οποίων η μεγαλύτερη ισότητα θα μπορούσε να είναι ένας πιθανός καθοριστικός παράγοντας της ταχύτερης μεγέθυνσης;

Έχουν διατυπωθεί δύο επιχειρήματα κατά της άποψης ότι η ισότητα συμβάλλει στην προώθηση της μεγέθυνσης. Το πρώτο αφορά την παρατήρηση του Keynes ότι ο συνολικός ρυθμός αποταμίευσης τείνει να αυξάνεται αν η ανισότητα είναι μεγαλύτερη, επειδή οι πλούσιοι εξοικονομούν μεγαλύτερο μερίδιο από το πρόσθετο εισόδημά τους απ' ό,τι οι φτωχοί (έχουν μεγαλύτερη οριακή ροπή προς αποταμίευση), ενώ οι φτωχοί καταναλώνουν μεγαλύτερο μερίδιο από το εισόδημά τους σε σύγκριση με τους πλούσιους (έχουν μεγαλύτερη οριακή ροπή προς κατανάλωση). Για τον Keynes, στη δεκαετία του 1930, στο πλαίσιο μιας κρίσης υποκατανάλωσης, η αποκατάσταση της μεγέθυνσης μέσω της τόνωσης της καταναλωτικής ζήτησης κατέστησε

απαραίτητη την αναδιανομή του εισοδήματος προς όφελος των φτωχών – μια προσέγγιση που εφαρμόστηκε επιτυχώς μέσω των πολιτικών του New Deal. Στην προκείμενη περίπτωση, η μεγαλύτερη ισότητα και η υψηλότερη μεγέθυνση είναι όροι συμπληρωματικοί, κάτι που ευτυχώς αποδεικνύεται ωφέλιμο για όλους. Ωστόσο, στις αναπτυσσόμενες χώρες, η κατάσταση είναι γενικά η ακριβώς αντίθετη: είναι η έλλειψη αποταμίευσης και επενδύσεων, και όχι η έλλειψη καταναλωτικής ζήτησης, που τείνει να λειτουργήσει ως χαλινάρι στη μεγέθυνση, γεγονός που υποδηλώνει ότι η μεγαλύτερη ανισότητα θα ήταν ευνοϊκή για τη μεγέθυνση.

Είναι αξιοσημείωτο ότι αυτή η θέση σχετικά με τον ρόλο της ανισότητας ως πηγής της οικονομικής μεγέθυνσης είναι συμβατή με τα επιχειρήματα των οικονομικών της προσφοράς που προτείνει ο νομπελίστας Robert Mundell. Σύμφωνα με αυτό το επιχείρημα, που βασίζεται στον Νόμο του Say, «η προσφορά δημιουργεί τη δική της ζήτηση». Επομένως, το ζήτημα με την ανάπτυξη είναι να αυξηθούν οι επενδύσεις, και να μην ανησυχούμε, όπως οι Κεϋνσιανοί, για τη δημιουργία ζήτησης. Σύμφωνα με τον Mundell, οι χαμηλοί φορολογικοί συντελεστές στο εισόδημα και τα κεφαλαιουχικά κέρδη είναι ευνοϊκά για τις ιδιωτικές επενδύσεις και τη μεγέθυνση. Η υψηλότερη ανισότητα είναι συμβατή με υψηλότερες αποταμιεύσεις και επενδύσεις. Τα οφέλη για τους άλλους επιτυγχάνονται μέσω φαινομένων διάχυσης του πλούτου προς τα κάτω, μέσω «της παλίνρροιας που ανασηκώνει όλα τα πλοία». Και η μεγέθυνση που απορρέει από τις φορολογικές περικοπές μπορεί με τη σειρά της να αυξήσει τα συνολικά φορολογικά έσοδα. Αυτή η θέση ήταν το βασικό επιχείρημα πίσω από τις φορολογικές περικοπές του Ρόναλντ Ρίγκαν και πίσω από το δόγμα Reaganomics (ριγκανισμός) στις ΗΠΑ και του θατσερισμού στο Ηνωμένο Βασίλειο.

Υπάρχουν ωστόσο αντεπιχειρήματα. Τα οικονομικά της προσφοράς επικρίθηκαν από τους κεϋνσιανιστές, όπως ο Krugman (2009), ως λανθασμένα και υποκινούμενα από τα προσωπικά συμφέροντα των πλουσίων. Οι διεξοδικές μικροοικονομικές μελέτες πάνω στη συμπεριφορά των φτωχών έχουν δείξει ότι οι φτωχοί μπορούν επίσης να αποταμιεύσουν χρήματα εάν έχουν πρόσβαση σε ασφαλή και αποδοτικά εργαλεία αποταμίευσης (Collins et al., 2009). Επιπλέον, η ζήτηση για μη εμπορεύσιμα αγαθά (αγαθά που δεν διακινούνται ελεύθερα στην αγορά) θα δούμε έναν αυστηρό ορισμό στο Κεφάλαιο 7) μπορεί να είναι σημαντική για την υποκίνηση της ανάδειξης μιας εγχώριας βιομηχανίας όταν υπάρχουν οικονομίες κλίμακας στην παραγωγή (Adelman, 1984). Το μέγεθος της

εγχώριας αγοράς θα αυξηθεί με την αναδιανομή του εισοδήματος – για παράδειγμα, μέσω της αναδιανεμητικής μεταρρύθμισης της αγροτικής γης. Τέλος, οι εγχώριες αποταμιεύσεις μπορεί να μην είναι τόσο σημαντικές για τη μεγέθυνση όσο υπάρχουν και άλλες πηγές ρευστότητας για επενδύσεις, όπως τα εμπορικά δάνεια, οι άμεσες ξένες επενδύσεις και η αναπτυξιακή βοήθεια από το εξωτερικό.

Το δεύτερο επιχείρημα κατά της άποψης ότι η ισότητα συντελεί στην προώθηση της μεγέθυνσης είναι ότι ένας κάποιος βαθμός ανισότητας δημιουργεί κίνητρα για τους επιχειρηματίες ώστε να αναλάβουν ρίσκα, πράγμα που κατ' επέκταση αποβαίνει σε όφελος της μεγέθυνσης. Εντούτοις, τα κίνητρα μπορούν επίσης να εξασθενίσουν όταν η ανισότητα γίνεται υπερβολική. Εντός μιας επιχείρησης, για παράδειγμα, μπορεί να αποθαρρύνει την ομαδική εργασία και την προσπάθεια, και να προκαλέσει σαμποτάζ (Rabin, 1993). Θα υπήρχε τότε μια καμπύλη με μορφή αναστραμμένου U μεταξύ ανισότητας και κινήτρων για την ανάληψη ρίσκων και για σκληρή εργασία, με τη σχετική ανισότητα να δημιουργεί κίνητρα και την υπερβολική ανισότητα να δημιουργεί αντικίνητρα.

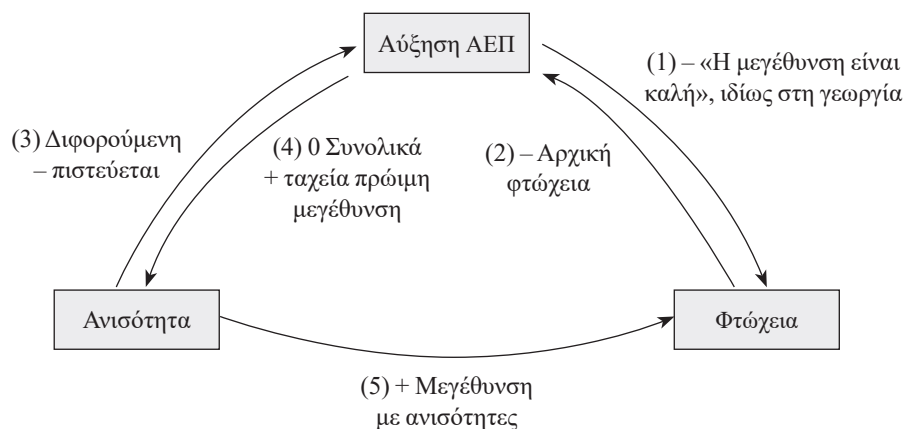
Τα επιχειρήματα υπέρ της θέσης ότι η μειωμένη ανισότητα προωθεί τη μεγέθυνση περιλαμβάνουν την αύξηση της πρόσβασης στην εκπαίδευση για ολόκληρο τον πληθυσμό· την αύξηση του ποσοστού του πληθυσμού που κατέχει εγγυημένα περιουσιακά στοιχεία τα οποία παρέχουν πρόσβαση σε δάνεια· τη μείωση του κόστους των δημόσιων προγραμμάτων κοινωνικού ελέγχου και πρόνοιας· την ενίσχυση της αλληλεγγύης και της συνεργασίας που μπορούν να αποτελέσουν ισχυρά εργαλεία για τη μεγέθυνση, ιδίως όταν ο συντονισμός είναι σημαντικός για τη μετάβαση σε ένα υψηλότερο επίπεδο ισορροπίας· και τη μετατόπιση

των αιτημάτων του μεσαίου ψηφοφόρου από τη φορολόγηση με σκοπό την αναδιανομή προς πολιτικές υπέρ της μεγέθυνσης. Οι έντονα αυξανόμενες ανισότητες στις βιομηχανικές χώρες (τα κινήματα We Are the 99% ή Occupy Wall Street) έφεραν αυτό το θέμα στο επίκεντρο της πολιτικής διαμάχης και σε αυτές τις χώρες. Όπως υποστηρίζει ο Stiglitz (2012), η αύξηση της ανισότητας επιτρέπει την αιχμαλωσία της πολιτικής από τους πλούσιους, με τη χάραξη πολιτικών που στοχεύουν στην κερδοσκοπία προς ίδιον όφελος και την οπισθοδρομική αναδιανομή μέσω επιδοτήσεων και δημόσιων αγαθών που αποστραγγίζει τη μεγέθυνση. Θα διερευνήσουμε αυτά τα επιχειρήματα και θα αναζητήσουμε εμπειρικά στοιχεία γι' αυτά στο Κεφάλαιο 6. Μεγάλο μέρος της πρόσφατης βιβλιογραφίας πάνω στην εμπειρική μεγέθυνση έχει υποστηρίξει την ύπαρξη μιας θετικής σχέσης μεταξύ μεγαλύτερης ισότητας και μεγέθυνσης (World Bank, 2005).

Υπάρχουν, βέβαια, και άλλοι λόγοι να προτιμούμε μια πιο εξισωτική κοινωνία πέρα από τον ρόλο της στην προώθηση της μεγέθυνσης. Αυτοί είναι η πολιτική συμμετοχή και η δημοκρατία, καθώς και οι καλές διαπροσωπικές σχέσεις, οι οποίες είναι διαστάσεις της ανάπτυξης που θα ανακαλύψουμε στην εξέταση της ποιότητας ζωής.

Οικονομική μεγέθυνση, φτώχεια και ανισότητα: Το τρίγωνο της ανάπτυξης

Η μεγέθυνση, η φτώχεια και η ανισότητα συνδέονται με ένα «τρίγωνο της ανάπτυξης». Η καθεμία επηρεάζεται από τις άλλες και μπορεί να γίνει ένα μέσο που θα επηρεάσει τις άλλες. Από τους πέντε διαύλους που τα συνδέουν, όπως παρουσιάζεται στο Σχήμα 1.3, μερικοί είναι καλύτερα εδραιωμένοι από άλλους. Πρό-

ΣΧΗΜΑ 1.3 Το τρίγωνο της ανάπτυξης: Οι πέντε διαύλοι που συνδέουν την οικονομική μεγέθυνση, τη φτώχεια και την ανισότητα

κειται για τους εξής: (1) «Η μεγέθυνση είναι καλή» για τη μείωση της φτώχειας (Dollar and Kraay, 2001), ιδίως η μεγέθυνση στη γεωργία, από την οποία εξαρτάται η επιβίωση των περισσότερων φτωχών. (2) Η χαμηλότερη αρχική εμφάνιση της φτώχειας είναι πιθανό να ευνοήσει την υψηλότερη μεγέθυνση, μια κανονικότητα που πρόσφατα εντοπίστηκε από τον Ravallion (2012). (3) Όπως φαίνεται παραπάνω, η ανισότητα επιδρά στη μεγέθυνση μέσω πολλαπλών διαύλων, καθιστώντας το καθαρό αποτέλεσμα διφορούμενο, αλλά γενικά θεωρείται από τους αναπτυξιακούς οργανισμούς ότι καταπνίγει τη μεγέθυνση εάν υφίσταται πέρα από ένα ορισμένο επίπεδο. (4) Η μεγέθυνση μπορεί γενικά να είναι ουδέτερη για την ανισότητα, αλλά η ταχεία μεγέθυνση, όπως στο Βιετνάμ και στην Κίνα, συνδέεται στενά με αυξανόμενες ανισότητες. Και (5) η μεγαλύτερη ανισότητα ενισχύει τη φτώχεια σε ένα δεδομένο επίπεδο εισοδήματος, ενώ η μείωση της φτώχειας μπορεί να μειώσει ή να μη μειώσει την ανισότητα.

Θα εφαρμόσουμε αυτό το τρίγωνο της ανάπτυξης σε συγκεκριμένες μελέτες περιπτώσεων ανά χώρα στο Κεφάλαιο 6. Προς το παρόν, σηματοδοτεί ότι τα αντίστοιχα αναπτυξιακά αποτελέσματα δεν μπορούν να αντιμετωπιστούν ανεξάρτητα το ένα από το άλλο.

ΕΥΠΑΘΕΙΑ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΑ ΣΟΚ

Εδώ, πάλι, μπορούμε να σκεφτούμε ότι η μείωση της ευπάθειας απέναντι στα σοκ έχει εγγενή αξία ως διάσταση της ανάπτυξης: μια ζωή βυθισμένη στην ανασφάλεια λόγω της έκθεσης σε κινδύνους που δεν καλύπτονται από ασφάλιση, όπως ασθένειες, θάνατος μέλους της οικογένειας, αποτυχία της καλλιέργειας ή εμφύλια σύρραξη, είναι σίγουρα επιζήμια για την ευημερία. Πράγματι, η έκθεση σε τέτοια σοκ έχει αποδειχθεί ότι αποτελεί μία από τις κύριες αιτίες της φτώχειας. Ο Dercon (2008) παρατήρησε ότι η φτώχεια αυξήθηκε κατά 50% στην Αιθιοπία με τη μεγάλη ξηρασία του 2002-2004. Η έκθεση σε βροχοπτώσεις στα πρώτα στάδια της ζωής μπορεί να έχει μακροπρόθεσμες συνέπειες. Οι Maccini και Yang (2009) διαπιστώνουν ότι στην Ινδονησία οι γυναίκες που βιώνουν 20% περισσότερες βροχοπτώσεις στα πρώτα στάδια της ζωής τους σε σχέση με τις κανονικές τοπικές βροχοπτώσεις είναι λιγότερο πιθανό να αναφέρουν ότι έχουν προβλήματα υγείας ως ενήλικες, να αποκτήσουν μεγαλύτερο ύψος, να έχουν καλύτερες επιδόσεις στο σχολείο και τελικά να ζήσουν σε νοικοκυριά με περισσότερα περιουσιακά στοιχεία. Η μείωση της ευπάθειας απέναντι στα σοκ μπορεί έτσι να αποτελέσει ένα ισχυρό εργαλείο για τη μείωση της εμφάνισης νέων

φτωχών. Έχει παρατηρηθεί συχνά ότι τα επιτυχημένα προγράμματα καταπολέμησης της φτώχειας μειώνουν τον αριθμό των φτωχών βραχυπρόθεσμα, αλλά ότι η έκθεση σε σοκ για τους μη φτωχούς μπορεί να ακυρώσει τις μακροπρόθεσμες επιπτώσεις που έχει το πρόγραμμα στον αριθμό των φτωχών. Τα σοκ δημιουργούν νέους φτωχούς μεταξύ των ευάλωτων μη φτωχών που ανασυνθέτουν το απόθεμα των χρόνια φτωχών (Krishna et al., 2004). Στην Ουγκάντα το 42% των φτωχών που παρατηρήθηκαν την περίοδο 1979-2004 είχε πέσει θύμα της φτώχειας κατά τη διάρκεια εκείνης ακριβώς της περιόδου (Krishna, 2012).

Μπορούμε να ορίσουμε την ευπάθεια απέναντι στη φτώχεια για τους μη φτωχούς ως την πιθανότητα να γίνουν θύμα της φτώχειας ως συνέπεια της έκθεσής τους σε κάποιο σοκ. Η ευπάθεια στη φτώχεια για τους μη φτωχούς συμβάλλει έτσι στην αύξηση της μελλοντικής εμφάνισης της φτώχειας. Για έναν φτωχό άνθρωπο, η ευπάθεια στα σοκ συνιστά την πιθανότητα τα μελλοντικά εισοδήματα να είναι χαμηλότερα από το σημερινό εισόδημα ως συνέπεια του σοκ, αυξάνοντας το βάθος της φτώχειας. Η επισιτιστική ανασφάλεια ή η ευπάθεια στην πείνα θα μπορούσε να οριστεί και ως η πιθανότητα η κατανάλωση τροφίμων να πέσει κάτω από ένα ελάχιστο επίπεδο κατανάλωσης (το θερμιδικό ισοδύναμο ενός ορίου φτώχειας). Για όσους είναι ήδη κάτω από αυτό το όριο, η επισιτιστική ανασφάλεια θα ήταν η πιθανότητα μείωσης της κατανάλωσης τροφίμων λόγω έκθεσης σε σοκ.

Αποστροφή στον κίνδυνο

Η έκθεση σε κινδύνους έναντι των οποίων δεν υπάρχει ασφαλιστική κάλυψη και η αποστροφή στους κινδύνους συμβάλλουν στην αναπαραγωγή της φτώχειας. Η οριακή χρησιμότητα των εισοδημάτων αυξάνεται καθώς μειώνεται το εισόδημα. Ως εκ τούτου, από άποψη χρησιμότητας, οι φτωχοί είναι πιο ευάλωτοι από τους μη φτωχούς στη μείωση των εισοδημάτων τους: ένα σοκ που μειώνει το εισόδημα κατά ένα δεδομένο ποσό έχει μεγαλύτερο αντίκτυπο στην ευημερία τους απ' ό,τι η απώλεια του ίδιου εισοδηματικού ποσού για τους μη φτωχούς. Συνεπώς, οι φτωχοί θα έχουν υψηλότερο επίπεδο αποστροφής έναντι του κινδύνου στην οικονομική τους συμπεριφορά, περιορίζοντας τις επιλογές τους και τα αναμενόμενα εισοδηματικά κέρδη. Το κόστος αυτής της μεγαλύτερης αποστροφής στους κινδύνους από την άποψη του αναμενόμενου εισοδήματος αναπαριστάται στο Σχήμα 1.4. Εδώ βλέπουμε το σύνολο των πιθανών εγχειρημάτων που μπορεί να επιλέξει ένας αγρότης σε ένα πλαίσιο κινδύνου-από-